

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Avignonské zajetí

Jana Konopová

Plzeň 2012

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra historických věd

Studijní program: Historické vědy

Studijní obor: Obecné dějiny

Bakalářská práce

Avignonské zajetí

Jana Konopová

Vedoucí práce:

PhDr. ThLic. Drahomír Suchánek, Ph.D. Th.D.

Katedra historických věd

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2012

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala samostatně a použila jen uvedeníh pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2012

.....

Děkuji PhDr. ThLic. Drahomíru Suchánkovi, Ph.D. Th.D. za cenné rady,
odborné připomínky a vedení práce.

Obsah

1	ÚVOD	1
2	POČÁTKY AVIGNONSKÉHO ZAJETÍ PAPEŽŮ	4
2.1	Klement V.	6
2.2	Proces s řádem templářů	8
3	SOUBOJ SVĚTSKÉ A CÍRKEVNÍ MOCI	20
3.1	Jan XXII.....	20
3.2	Benedikt XII.	24
3.3	Klement VI.	25
3.4	Inocenc VI.....	28
4	NÁVRAT DO ŘÍMA	31
4.1	Urban V.....	31
4.2	Řehoř XI.....	33
4.3	Cesta k Velkému schizmatu	35
5	PAPEŽSKÁ KURIE V AVIGNONU	39
5.1	Fiskální soustava.....	40
5.2	Administrativní aparát.....	42
6	ZÁVĚR	45
7	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	49
8	RESUMÉ	51

1 ÚVOD

Tématem mé bakalářské práce je tzv. avignonské zajetí papežů, které se stalo významným mezníkem v dějinách středověké církve. Mým cílem bylo zmapování historických okolností této události, stejně jako osobností jednotlivých papežů a struktury papežské kurie, zahrnut je i následný vývoj vedoucí ke vzniku tzv. velkého schizmatu.

Avignonské zajetí se stalo významným historickým mezníkem, téměř 70 let nebyli Svatí otcové přítomni v Římě. V jihofrancouzském Avignonu si posléze zřídili plně fungující dvůr s propracovaným správním systémem. Díky jejich pobytu došlo k nesmírnému rozvoji samotného Avignonu, čehož je dodnes svědkem především impozantní papežský palác.

Bakalářská práce byla rozdělena do čtyř hlavních kapitol, které byly pro větší přehlednost děleny do dalších podkapitol. První z nich se týkala počátků avignonského zajetí, byl zde připomenut konflikt mezi papežem Bonifácem VIII. a francouzským panovníkem Filipem IV. Sličným, který vlastnímu zajetí předchází. Dále zde byl zmapován pontifikát prvního avignonského papeže Klementa V., a především proces s řádem templářů.

Následující kapitola se zabývala soubojem světské a církevní moci, kdy se v osobě císaře Ludvíka IV. Bavora celé císařství pokusilo povýšit svoji moc nad papežskou. Spory byly urovnány za nového císaře Karla IV. Lucemburského, který se ale postupně snažil císařskou moc posílit. Popsány byly rovněž pontifikáty Jana XXII, Benedikta XII, Klementa VI. a Inocence VI.

Třetí kapitola byla věnována postupnému návratu papežů do Říma a hlavně následujícímu vývoji, který vedl ke vzniku velkého schizmatu v rámci katolické církve. Tento rozkol úspěšně vyřešil teprve koncil v Kostnici (1414–1418), který po čtyřiceti letech zvolil jediného právoplatného papeže, Martina V. Předchozí období se vyznačovalo

vládou vzdoropapežů, po koncilu v Pise (1409) se objevuje dokonce i trojpapežství.

Poslední část mé práce se zabývala papežskou kurií v Avignonu, především mapovala činnost finanční komory a správního aparátu, na kterém se podílelo velké množství kurialistů. Přesídlení do jihofrancouzského města nebylo levnou záležitostí, náklady na provoz rozsáhlého dvora rostly, a právě proto přistupovali jednotliví papežové k této otázce mnohdy ne zrovna šetrně, což vedlo k vzednutí vlny odporu proti papežské finanční politice.

Při zpracování textu jsem postupovala chronologicky, podle doby pontifikátů jednotlivých papežů. Při samotném psaní jsem použila komparativní metodu, postupovala jsem diachronně. Jednotlivé události jsem porovnávala k danému tématu a dávala do souvislosti pomocí nepřímé metody.

K tématu avignonského zajetí papežů bylo napsáno již mnoho odborné literatury, při psaní mé práce jsem vycházela především z prací týkající se životů papežů od Josefa Gelmiho (*Papežové: Od svatého Petra po Jana Pavla II.*) a Claudia Rendiny (*Příběhy papežů: Dějiny a tajemství*). Dále z prací zabývajících se církevními dějinami, jako například *Malé dějiny církve* od Augusta Franzena společně s velmi hodnotnou publikací *Církev a náboženský život Západu na sklonku středověku* od Francise Rappa. Vládu francouzského panovníka Filipa IV. Sličného jsem zpracovala z monografie od Georgese Bordonova (*Filip IV. Sličný: Železný král*). Část práce zabývajících se historií a zánikem templářského řádu jsem zpracovala ze dvou publikací Malcolma Barbera, jedná se o *Nové rytíře* a o *Proces s templáři*. Doplňující informace ohledně fungování francouzského království a německého císařství jsem získala z prací Georgese Dubyho (*Dějiny Francie od počátků po současnost*) a z *Dějin Německa*. Při studiu vlády císaře Karla IV. jsem rovněž využila publikace týkající se doby lucemburské.

Ke své práci jsem rovněž využila české i cizojazyčné články, z knih jsem vycházela především z *The Avignon papacy 1305–1403* od Yvese Renouarda.

2 POČÁTKY AVIGNONSKÉHO ZAJETÍ PAPEŽŮ

Mezi bezprostřední příčiny avignonského papežství můžeme zahrnout střet francouzské monarchie s papežstvím v letech 1296–1303. Hlavním důvodem se stalo přesvědčení papeže Bonifáce VIII.,¹ že církevní moc by měla být nadřazena světské moci panovníků. Jeho názor se ale setkal s odporem velmi mocensky silného francouzského panovníka Filipa IV. Sličného,² jenž se nenechal omezovat. Tímto obdobím navždy skončila univerzální středověká mocenská převaha papežství.

Poměrně záhy se dostal papež Bonifác VIII. do sporu s francouzským králem Filipem IV. Sličným. Během dlouhodobých konfliktů Anglie s Francií uvalily obě válčící strany na duchovenstvo velké daně, jelikož státní pokladny se vedením bojů finančně vyčerpaly. Papež se snažil těmto krokům bránit, proto v bule *Clericis laicos* z roku 1296 zakázal duchovním platit jakékoliv mimořádné daně bez jeho svolení.³

Francouzský král se svou odpovědí neváhal – zakázal svým poddaným platit kurii sebemenší příspěvek. Bonifác měl v té době spory s významnou římskou rodinou Colonnů, proto považoval za vhodnější boj s francouzským králem přerušit. Prohlásil bulu *Clericis laicos* za neplatnou na francouzském území. Tento ústupek přinesl jisté zklidnění napjatých vztahů a oba nepřátelské tábory využily situace k obnovení sil. Pozdější kanonizace francouzského panovníka z rodu Kapetovců, Ludvíka IX.,⁴ posílila prestiž Filipa IV., protože jeden z členů vládnoucí francouzské dynastie dosáhl tohoto významného povýšení.⁵

¹ Bonifác VIII. (pontifikát 1294–1303), vlastním jménem Benedetto Caetani, patřil k nejrozhodnějším osobám na papežském stolci, ale jeho dlouhotrvající boj s francouzským panovníkem Filipem IV. Sličným instituci papežství nesmírně oslabil a připravil cestu k pozdějšímu avignonskému zajetí papežů.

² Filip IV. Sličný (1268–1314) byl francouzský panovník z rodu Kapetovců, vládl od roku 1285. Proslul především svoji silnou centralistickou politikou, z níž vzešlo avignonské zajetí papežů a zrušení řádu templářů.

³ GELMI, J., Papežové: Od svatého Petra po Jana Pavla II., Praha 1994, s. 130.

⁴ Ludvík IX. Svatý (žil 1214–1270) byl francouzský král z rodu Kapetovců. Zúčastnil se dvou křížových výprav, z nichž ani jedna nebyla příliš úspěšná. Pro svůj příkladný život byl roku 1298 svatořečen.

⁵ RAPP, F., Církev a náboženský život Západu na sklonku středověku, Brno 1996, s. 14.

V době uklidnění poměrů a po krátkém smíření s francouzským králem se mohl papež Bonifác VIII. věnovat situaci ve svém domovském městě. Nejen kvůli posílení prestiže Říma, ale i pro navýšení zisků do své pokladny se papež rozhodl vyhlásit oslavy „milostivého léta“,⁶ které více než několikanásobně naplnily jeho představy. I v budoucích letech se milostivá léta staly vítanými příležitostmi, jak oživit papežskou moc a slávu samotného Říma.

K obnovení boje mezi papežem a králem došlo již roku 1301, když Filip IV. obžaloval z velezrady biskupa Bernarda Saisseta z Pamiersu⁷. Bonifác VIII. požadoval jeho okamžité propuštění, bulou *Ausculta filii* vznesl důrazný protest proti obvinění. Filip IV. zakázal zveřejnění této buly ve svém království, a místo toho vytvořil falzifikát, karikaturu autentického dokumentu.⁸

Bonifác VIII. následně 18. listopadu 1302 vydal slavnou bulu *Unam sanctam*, v níž shrnul v několika formulacích celou teokratickou tradici. Podle této buly „*existuje pouze jedna církev a mimo ni žádné spasení. Její jedinou hlavou je Kristus, vládnoucí prostřednictvím sv. Petra a jeho nástupců. Oba meče, duchovní i světský, patří církvi, která sama vládne duchovním mečem a světský propůjčuje knížatům, ta jím však musí vládnout podle jejich pokynů. Zatímco duchovní moc smí soudit moc světskou, může na duchovní moci požadovat skládání účtů pouze Bůh.*“⁹

Následně hodlal papež francouzského panovníka exkomunikovat, ovšem Filip IV. vyslal svého pomocníka Viléma z Nogaretu¹⁰ společně s papežovými protivníky Colony do Bonifácova rodiště ve městě Anagni, kde se právě papež zdržoval. Dne 7. září do papežova sídla vtrhl Filipův rádce společně s žoldněřskými vojáky a papeže napadli. Obyvatelé

⁶ Roku 1300 vyhlásil papež Bonifác VIII. první „milostivé léto“ v dějinách – všem poutníkům přislíbil odpuštění jejich hříchů. Z celého světa pak do Říma proudili poutníci, žádající o odpuštění svých hříchů a plnění římské pokladny.

⁷ Bernard Saisset (žil okolo let 1232–1314) byl pamierský biskup, proslulý především svojí opozicí vůči francouzskému králi Filipu IV. Sličnému.

⁸ GELMI, J., Papežové, s. 131.

⁹ Tamtéž, s. 131.

¹⁰ Vilém z Nogaretu (1260–1313), poradce Filipa IV. Sličného, strážce královské pečeti.

města ale posléze umožnili Bonifácovi VIII. uprchnout a vrátit se do Říma. Tento zážitek ho však natolik zlomil, že ani ne za měsíc ve svém hlavním městě zemřel.¹¹

Týden po smrti Bonifáce VIII. byl jednoznačně zvolen jeho nástupcem Niccolò Boccasini z Trevisa jako Benedikt XI. (pontifikát 1303–1304). Snažil se o nezaujaté analyzování omylů svého předchůdce – odsuzoval jeho přemrštěnost a domýšlivost. Nicméně nemohl zapomenout na nezákonné jednání, jehož se dopustil Filip IV. Sličný, a ještě méně na napadení v Anagni. Vilém Nogaret se Benedikta marně snažil přimět k posmrtnému odsouzení Bonifáce VIII., nový papež ho místo toho nechal odvolat zpět do Francie. Na znamení usmíření zrušil téměř všechna opatření přijatá Bonifácem VIII. a rovněž vyhlásil všeobecnou amnestii, z níž však vyloučil Nogareta a Sciarru Colonna,¹² hlavní aktéry atentátu v Anagni. Oba neprodleně vyzval, aby se před něj dostavili a obhájili své jednání. Právě uprostřed procesu však papež Benedikt XI. náhle zemřel, což následně vedlo k osvobození obžalovaných.¹³

Od smrti Bonifáce VIII. a Benedikta XI. francouzský vliv na celé papežství neustále rostl. Do konkláve byli voleni další a další francouzští kardinálové, což postupně vedlo k přesunutí celé kurie do Avignonu. Ten byl sice císařským městem, ale ležel téměř u bran Francie. Tímto krokem dosáhlo království svého konečného vítězství.¹⁴

2.1 Klement V.

Po smrti Benedikta XI. sváděly skoro rok boj o papežskou tiáru dvě skupiny, profrancouzští kardinálové a stoupenci Bonifácovy linie. Po

¹¹ RAPP, F., Církev a náboženský život Západu na sklonku středověku, s. 15.

¹² Sciarra Colonna (žil v letech 1270–1329) byl významným příslušníkem římské rodiny Colonnů, nepřitelem papeže Bonifáce VIII.

¹³ BORDONOVE, G., Filip IV. Sličný, Praha 2007, s. 92–93.

¹⁴ DUBY, G., Dějiny Francie od počátků po současnost, Praha 2003, s. 233.

dlouhých měsících byl zvolen Bertrand de Got, který od roku 1299 zastával úřad arcibiskupa v Bordeaux.¹⁵

Arcibiskup přijal po svém zvolení symbolicky jméno Klement V. Papež Klement IV.¹⁶ býval přítelem krále Ludvíka IX., ale neznamenal to, že by se hned ve všem podřizoval současnému panovníkovi Filipovi IV. Charakter Klementa V. se nevyznačoval neústupností, díky dlouhodobé nemoci měl především sklon ke kompromisu a snahu o smířlivé jednání. Nikdy nezapomněl, že z pozice své autority by neměl ustupovat všem Filipovým nárokům. Jako své zbraně používal mírné prostředky, jakými byla například lest a diplomacie.¹⁷

Papež Klement V. si krátce po svém zvolení zřídil svoji rezidenci v jihofrancouzském Avignonu, kde zůstali i jeho nástupci. Moc papežů nad církví tímto přesídlením příliš neutrpěla, administrativa papežské kurie se v avignonském období dokonce významně zdokonalila. Přes tato pozitiva však trvalý pobyt římského biskupa mimo jeho hlavní město, které bylo pro své tradice sahající až k sv. Petru zdrojem jeho autority, znamenal právě pro tuto autoritu velkou újmu a u věřících křesťanů vyvolával stále větší nespokojenost.¹⁸

S postupem času se papežství v Avignonu pevně ustanovilo. Papežové si zde svůj příbytek zřídili i pro velké množství výhod. Jejich moc se zde opírala o sousední hrabství Venaissin,¹⁹ rovněž bylo toto jihofrancouzské místo ceněné pro své zdravé podnebí, jehož součástí samozřejmě nebyla horká léta, před nimiž obyvatelé Říma pravidelně prchali na venkov.²⁰

¹⁵ DENTON, J. H., Pope Clement V's Early Career as a Royal Clerk, in: *The English Historical Review*, Vol. 83, No. 327 (1968), p. 304.

¹⁶ Klement IV. (pontifikát 1265–1268), vlastním jménem Guy le Gros Fulcodi. Před svým zvolením papežem býval tajemníkem francouzského krále Ludvíka IX.

¹⁷ RAPP, F., *Církev a náboženský život Západu na sklonku středověku*, s. 15–16.

¹⁸ HALAS, F. X., *Papežský stát – idea a historie*, in: *Historický obzor* 3, 1992, 7/8, s. 206.

¹⁹ Toto hrabství připadlo papeži roku 1274 po ukončení válek proti albigenským, dříve bylo pod správou hrabat z Toulouse.

²⁰ RAPP, F., *Církev a náboženský život Západu na sklonku středověku*, s. 19.

Klement V. sídlil v Avignonu v dominikánském klášteře, zatímco jeho nástupce Jan XXII.,²¹ který byl před svým zvolením avignonským biskupem, zůstal ve svém paláci – ten byl později za Benedikta XII.²² a Klementa VI.²³ zcela přestavěn. Papežská kurie se vlivem zdejšího prostředí znatelně pofrancouzštila, především ve svém vedení. I když stále v kancelářích zůstávala třetina Italů, ze 110 kardinálů (jmenovaných v letech 1316–1375) bylo devadesát Francouzů.²⁴

Po zvolení nového papeže Klementa V. francouzský král především požadoval rychlé zahájení procesu proti již léta mrtvému Bonifácovi VIII., s čímž papež souhlasil a vyslechl kvůli této záležitosti i několik svědků. Jen za cenu obětování templářského řádu se Klementovi v dubnu 1311 podařilo zastavit tento nedůstojný proces.²⁵

2.2 Proces s řádem templářů

Jednou z nejdůležitějších událostí počínajícího 14. století, která bezesporu upevnila stále narůstající moc francouzského panovníka Filipa IV. Sličného, se stalo zrušení řádu templářů, který působil v Evropě i ve světě již bezmála 200 let.

Rytířské řády vznikly za doby prvních křížových výprav proti nevěřícím na Blízkém východě. Ideovým ospravedlněním těchto rozsáhlých konfliktů byla nadřazenost katolické víry a zejména snaha o opětovné získání území, které bylo kdysi násilně zabaveno křesťanské říši muslimy.²⁶ Nově vzniklé řády templářů a německých rytířů²⁷ byly

²¹ Jan XXII. (pontifikát 1316–1334), vlastním jménem Jacques Duèse. Skvělý právník, ovšem horší teolog. Ke konci života byl podezříván z hereze.

²² Benedikt XII. (papežem 1334–1342), cisterciácký mnich Jacques Fournier, v Paříži dosáhl titulu magistra teologie.

²³ Klement VI. (pontifikát 1342–1352), vlastním jménem Pierre Roger de Beaufort. Jako papež se vyznačoval štedrostí i skvělým teologickým vzděláním. Za jeho pontifikátu byl významně rozšířen papežský palác v Avignonu.

²⁴ RAPP, F., *Církev a náboženský život Západu na sklonku středověku*, s. 19.

²⁵ GELMI, J., *Papežové*, s. 135.

²⁶ MUNDY, J. H., *Evropa vrcholného středověku 1150–1300*, Praha 2008, s. 49.

²⁷ Řád německých rytířů vznikl jako jeden z duchovních rytířských řádů na počátku 12. století v Jeruzalémě. Původně byla jeho činností starost o poutníky, později byl pověřen bojem proti pohanům a sdružoval rytíře především z německých oblastí. Po skončení křížových výprav úspěšně působili v severovýchodní Evropě. Řád je činný dodnes, velmistr řádu sídlí ve Vídni.

především bojovné, jeruzalémský řád sv. Jana²⁸ (špitálníci či později johanité, maltézští rytíři) měl především zajišťovat péči o nemocné poutníky a dával jim k dispozici špitální zařízení.

Počátky vzniku templářského řádu se kladou do let 1119 či 1120, kdy se dva francouzští rytíři, Hugo z Payns²⁹ a Godefroi ze Saint-Omeru,³⁰ spolu s několika svými druhy nabídli, že budou chránit poutníky cestující z přístavu Jaffa do Jeruzaléma a také do okolních svatých míst. Vojska první křížové výpravy sice obsadila v červenci 1099 Jeruzalém, ale první křesťanští vládcí Godefroi z Bouillonu³¹ (1099–1110), Balduin I.³² (1100–1118) a Balduin II.³³ (1118–1131) měli k dispozici jen omezené jednotky. Zvláště obtížně odráželi útoky Turků na severu a Egyptanů na jihu. Daleko větší nápor ale znamenala nutnost ovládnout životně důležité středomořské přístavy. Právě tomu byli významně nápomocni první templářští rytíři, kteří své jméno dostali roku 1120, kdy jim Balduin II. věnoval část Šalamounova chrámu k obývání. Členové řádu nyní přijali jméno rytíři Templu či templáři.³⁴

Hugo z Payns se stal prvním velmistrem právě ustanoveného řádu a velmi se zasloužil o to, aby byla přijata jeho řehole. Tu schválil koncil v Troyes roku 1129 za vydatné podpory sv. Bernarda,³⁵ cisterciáckého opata z Clairvaux. Vlivný teolog se nejen podílel na sestavení a schválení

²⁸ Řád sv. Jana či Řád maltézských rytířů vznikl v druhé polovině 11. století na území Jeruzaléma. Nejprve řád působil u kostela sv. Jana v Jeruzalémě, kde se především staral o nemocné poutníky do Svaté země. Po dobytí Jeruzaléma se řád nejprve přesunul na Kypr a od roku 1530 na Maltu. Od té doby je řád označován jako maltézský. Řád působí i dnes, jeho sídlem je Řím.

²⁹ Hugo z Payns (Hugues de Payens) žil přibližně v letech 1070–1136, rytíř původem z Champagne, spoluzakladatel a první velmistr řádu templářů.

³⁰ Godefroi ze Saint-Omeru žil asi mezi léty 1070–1130, francouzský rytíř a jeden ze spoluzakladatelů řádu templářů.

³¹ Godefroi z Bouillonu (asi 1060–1100) byl lotrinský vévoda a jeden z hlavních vůdců první křížové výpravy. Po dobytí Jeruzaléma roku 1099 byl velmoži zvolen vládcem města a všech dobytých území s titulem Ochránce Svatého hrobu.

³² Balduin I. či Balduin z Bouillonu (asi 1060–1118) byl jeden z hlavních vůdců první křížové výpravy, po předčasné smrti bratra Godefroie se stal druhým vládcem Jeruzaléma a prvním, který přijal královský titul.

³³ Balduin II. či Balduin de Burg (po 1070–1131) byl třetím králem Jeruzaléma, úřadu se ujal po smrti bezdětného Balduina I., který ho jmenoval svým nástupcem.

³⁴ BARBER, M., *Proces s templáři*, Praha 2008, s. 18–19.

³⁵ Svatý Bernard z Clairvaux (1090 či 1091–1152) byl významným středověkým teologem a filosofem, důležitým členem nově vzniklého cisterciáckého řádu, opat kláštera v Clairvaux.

templářské řehole, ale především v jejich prospěch sepsal manifest nazvaný *Chvála nového rytířstva*, o nějž se následně měli opírat zastánci svaté války po několik příštích století. Vůdčí myšlenkou pozdějšího světa je analogie duchovního a fyzického boje – kdo bojuje navenek proti pohanům, měl by svést také bitvu s démony ve vlastním nitru.³⁶

Latinsky psaná řehole obsahovala 72 bodů a rozdělovala bratry na dvě skupiny: rytíře, kteří chodili v bílém oděvu, a seržanty (také zvaní služební bratři), jejichž oděv byl hnědý nebo černý. V řádu bylo možné členství na dobu určitou, čehož využívali především ženatí bratři. Od nich se také vyžadovalo, aby odkázali část svého majetku řádu, pokud chtěli využívat všech duchovních výhod. Na rozdíl od soudobé mnišské praxe nesměl řád přijímat sestry, protože ženy byly pokušením, a mladé chlapce, kteří nebyli dost staří na to, aby unesli zbroj, protože by byli jen přítěží. Proto neexistoval oficiální noviciát – určilo se jen zkušební období, které záviselo na pravomoci mistra a vycházelo z toho, jak posoudil povahu kandidátova života.³⁷

Templáři měli vždy výjimečné postavení a díky tomu také dostávali půdu i muže spolu s jejich běžnými službami, tudíž mohli pobírat desátky. Součástí jejich společného klášterního života bylo například: účast na bohoslužbě, společné stolování probíhající v tichosti a doprovázené četbou z Písma, prostá strava s masem třikrát týdně, neokázalé chování a odívání společně s žádným osobním majetkem. Rozhodující pravomoc měl vždy mistr a členství v templářském řádu znamenalo závazek poslušnosti platný pro všechny, kteří vstoupili do jejich kláštera.³⁸

Růst řádu se postupně odrážel i ve vývoji samotné řehole. Stanovy vytvořené v Troyes se ještě příliš nevěnovaly vojenským záležitostem a nebyly ani přístupné mnoha bratřím, kteří latinsky prakticky nečetli. Proto pravděpodobně ve 40. letech 12. století vznikl francouzský překlad řehole a do dvaceti let k němu byl přidán nový oddíl 146 bodů známých jako

³⁶ SOUKUP, P., Mezi klášteřem a válkou?, in: Dějiny a současnost 1, 2007, s. 32.

³⁷ BARBER, M., Noví rytíři, Praha 2006, s. 25–26.

³⁸ Tamtéž, s. 27.

Hierarchické stanovy či *Retrais*. Ty se týkají především struktury velení v čele s velmistrem a jeho zástupcem senešalem. Také došlo k rozdělení majetku řádu, bylo zřízeno deset provincií³⁹ – Jeruzalém, Tripolis, Antiochie, Francie, Anglie, Poitou, Aragonie, Portugalsko, Apulie a Uhry – přičemž každá z nich měla vlastního komtura, který stál v čele hierarchie místních preceptorů jednotlivých domů. Kolem roku 1250 byla rovněž vytvořena nová funkce vizitátora, jenž patřil k vedoucím osobám řádu hned po velmistrovi a stal se hlavním templářským hodnostářem na Západě. V této době řád dosáhl takové velikosti, že se provincie uspořádaly do tří velkých skupin: jedna sdružovala Francii, Anglii a Německo, další iberské země a do poslední patřila území Apeninského poloostrova.⁴⁰

Ve 13. století se postupně měnila geopolitická situace, neboť postupně ustávaly křížové výpravy a došlo k velkým změnám. Templáři v této době vlastnili rozsáhlé pozemky, majetek a budovy nejen v Levantě, ale i v ostatních částech křesťanského světa. Nicméně se postupně soustředili na mezinárodní finance než na podporu útoků na nevěřící po vyhnání křesťanů ze Sýrie v roce 1291, kdy padl Akkon, poslední pevnost držená křesťany.⁴¹

Velké změny se udály i v rámci templářského řádu. Roku 1292 se stal velmistrem zkušený burgundský templář Jacques de Molay,⁴² který byl členem řádu už sedmadvacet let, a v této době mu bylo asi pětáctyřicet let. Do řádu vstoupil v Beaune roku 1265 a své templářské mládí strávil ve světě, v němž byli křesťané vytlačováni ze svých vnitrozemských enkláv.⁴³

Přesto i nadále zůstávaly rytířské řády nedílnou součástí každého plánu na novou křížovou výpravu. Když se stal roku 1305 novým

³⁹ V následujících 150 letech byly v reakci na měnící se priority rostoucího řádu a historické okolnosti vytvořeny nové provincie nebo velkokomendy.

⁴⁰ BARBER, M., *Proces s templáři*, s. 23–24.

⁴¹ HAY, D., *Evropa pozdního středověku*, Praha 2010, s. 64.

⁴² Jacques de Molay (okolo 1243–1314), nižší francouzský šlechtic, poslední velmistr řádu templářů.

⁴³ BARBER, M., *Proces s templáři*, s. 29.

papežem Klement V.,⁴⁴ ihned začal přemýšlet o opětovném získání Svaté země. Za tímto účelem napsal Molayovi list, v němž uvedl, o čem uvažuje. Velmistr na to zareagoval tak, že začal chystat zasedání velké kapituly, která se ale nikdy nesešla, neboť papež si k sobě pozval Fulka z Villaretu,⁴⁵ velmistra řádu johanitů, a Jacquese de Molay, aby se s ním sešli roku 1306 v Poitiers. Nakonec Klement V. jednání kvůli svému špatnému stavu odložil, nicméně se zdálo, že papežství má velký zájem o zahájení nové křížové výpravy.⁴⁶

Přibližně v této době francouzský král Filip IV. již několik let řešil tíživou otázku státních financí. Francie za doby jeho vlády prosperovala, ale nákladné války stály královskou pokladnu mnoho finančních zdrojů. Koncem 13. století byla hodnota drahých kovů i tak dost vysoká a král se snažil nalézt nový zdroj financí. Právě tehdy začala Filipova ostrá finanční politika, která nejprve postihla bohaté skupiny, které mohly být oloupeny bez protestu veřejnosti.

Jednou z těchto skupin byli i Lombardané, kupci a bankéři z italských městských republik, kteří často poskytovali půjčky francouzské koruně. Avšak pro krále Filipa IV. bylo mnohem snazší Lombardy oloupit a zabavit jim majetek, než aby jim ve Francii zajistil stabilní postavení, které požadovali. Proto došlo roku 1291 k všeobecnému zatýkání Lombardů a po celá 90. léta 13. století byli jednotlivci obětí konfiskací, velkých pokut a vyhánění. Nakonec jim byl v roce 1311 vyvlastněn veškerý majetek i dluhy a sami byli zatčeni. Obdobně trpěli také Židé, kteří byli v červenci 1306 zatčeni, jejich majetek zabaven a oni sami byli z království vyhnáni.⁴⁷

Daleko více než Lombardané a Židé byli do královské finanční správy zapojeni templáři, kteří již od 13. století působili jako královští

⁴⁴ Klement V. (pontifikát 1305–1314), původním jménem Bertrand de Got, první papež sídlící v Avignonu.

⁴⁵ Fulko z Villaretu (zemřel 1327) velmistr řádu johanitů od roku 1305, za doby jeho vlády přesídlil řád na ostrov Rhodos.

⁴⁶ BARBER, M., Proces s templáři, s. 33.

⁴⁷ Tamtéž, s. 62–63.

pokladníci, nejen ve Francii. Pařížské sídlo templářů v Templu fungovalo jako banka, která poskytovala značné půjčky francouzské koruně. Templáři vlastnili značný majetek a jako majitelé půdy pak oplývali v každém francouzském regionu nemalým nemovitým i movitým jměním. Francouzská koruna byla na přelomu 13. a 14. století finančně značně vyčerpávána dlouhotrvajícími boji s Flandrami a Anglií. Pravidelné přísuny peněz nebyly dostačující, proto musel královský dvůr čas od času využívat jednorázové zdroje, mnohdy zcela bez skrupulí. I přes to, že templářské finanční služby byly pro francouzského panovníka jistě přínosem, možnost zabavení řádového majetku ve prospěch koruny se ukazovalo být především rychlým řešením tíživé finanční situace.⁴⁸

Filip IV. proto začínal zvažovat rychlý úder proti celému řádu. Velmi mu pomohl jeho blízký rádce a strážce královské pečeti Vilém z Nogaretu, hlavní strůjce tajné operace na celkové zničení a podmanění templářů. Celé měsíce pracovala vládní skupina v čele s Nogaretem v naprostém utajení, nic z jejího jednání či z rozhodnutí krále neproniklo na veřejnost. Nikdo se nedopustil žádné indiskrétnosti, protože nikdo neznal instrukce, které měli zvláštní komisaři předat královským správcům. Tyto instrukce se skládaly ze dvou částí: jedna byla nesmiřitelnou a ohnivou obžalobou, druhá představovala zatýkací rozkaz s detailním a přesným návodem.⁴⁹

V obžalobě se například tvrdilo: *„Nedávno se nám na základě zpráv hodnověrných osob doneslo, že bratři řádu obránců Templu skrývají vlčí kůži pod rouchem beránčím a pod rouškou řádového oděvu bídně urážejí víru, znovu přibíjejí na kříž Ježíše Krista, našeho Pána, jenž byl již jednou ukřižován, aby vykoupil lidský rod, a zahrnují jej urážkami ještě hroznějšími než ty, které musel vytrpět na kříži, když při vstupu do řádu a skládání slibů je jim předložen jeho obraz a oni mu se strašlivou krutostí třikrát plivnou do tváře. Poté svlečení ze šatů, které nosili ve světském životě, nazí v přítomnosti toho, kdo je přijímá, nebo jeho zástupce,*

⁴⁸ MALAŤÁK, D., Černý pátek uctívačů model, in: Dějiny a současnost 1, 2007, s. 37–38.

⁴⁹ BORDONOVE, G., Filip IV. Sličný, s. 184–185.

*dostávají od něho podle odporného rituálu řádu polibek nejprve na zadnici, potom na pupek a nakonec na ústa, k hanbě vší lidské důstojnosti. A poté, co se prohřešili proti božímu zákonu tak ohavnými praktikami a opovržením hodnými skutky, se zavazují slovy svého slibu a bez obav z porušení lidského zákona, že se bez zdráhání oddají jeden druhému, jakmile o to budou požádáni, v neřestném a strašlivém konkubinátu. A proto se hněv boží snáší na tyto syny nevěrnosti. Tento nečistý kmen opustil zdroj vody živé, nahradil jeho slávu sochou zlatého telete a obětuje modlám...*⁵⁰

Vlastní zatýkání bylo naplánováno jako současně probíhající ranní razie, jež se měla konat v pátek 13. října 1307. Velká operace, která těžila možná i z předchozího zatýkání tohoto druhu, jehož obětí byli převážně Lombardžané a Židé, byla do značné míry úspěšná, i díky vysokému stupni utajení.⁵¹

Ještě 12. října 1307 se velmistr řádu Jacques de Molay účastnil pohřbu Kateřiny z Courtenay,⁵² manželky Karla z Valois,⁵³ a jako hlava svého řádu se nacházel mezi princí. Za svítání 13. října již královi lidé obklíčili enklávu Templu a Nogaret se dožadoval vstupu ve jméno krále Filipa IV. Jacques de Molay i jeho rytíři se nechali zatknout bez nejmenšího odporu. Byli sice ohromení a užaslí, ale mnozí z nich se domnívali, že jde o nedorozumění – mezi nimi patrně i sám velmistr. Moc dobře věděli, že je smí soudit jen papež, a proto byli přesvědčeni, že se od krále nemají čeho obávat. Navíc jim jejich řehole zapovídala tasit meč proti křesťanovi.⁵⁴

Na počátku 14. století by nikdo nezpochyboval to, že případy kacířství příslušejí církvi či spadají do pravomoci církevních úřadů. Popud k zatýkání ale evidentně vyšel od francouzské vlády. Proto si dal Filip IV.

⁵⁰ BORDONOVE, G., Filip IV. Sličný, s. 186–187.

⁵¹ BARBER, M., Proces s templáři, s. 70.

⁵² Kateřina z Courtenay (1274–1307) byla od roku 1301 manželkou Karla z Valois, vnučkou a dědičkou posledního latinského císaře v Konstantinopoli Balduina II.

⁵³ Karel z Valois žil v letech 1270–1325, mladší bratr Filipa IV. Sličného z dynastie Kapetovců, jeho syn se stal později francouzským králem Filipem VI.

⁵⁴ BORDONOVE, G., Filip IV. Sličný, s. 188–189.

záleženť, aby vysvětlil, že se drží řádné žádosti Viléma z Paříže, inkvizitora Francie, který měl pravomoc jako zástupce papeže. Při zatýkání templářů se tedy kapetovská monarchie snažila zachovávat punc legálnosti, stejně jako často v minulosti.⁵⁵

Po zatčení byli templáři vězněni a vyslycháni nejprve královými úředníky bez přítomnosti inkvizitorů. Hned na začátku dali úředníci templářům na vybranou mezi spontánním přiznáním (za což jim přislíbili milost), nebo mučením, po němž pravděpodobně přijde smrt. Věznění byli krutě mučeni a většina podlehla.⁵⁶

Dochovalo se 138 výpovědí z výslechů, jež se konaly v Paříži mezi říjnem a listopadem 1307 a jen čtyři z templářů byli schopni odolat tlaku, který byl na ně vyvíjen. Z výslechů v provinciích konaných od října 1307 do ledna 1308 se dochovalo 94 výpovědí a i v těchto případech byl odpor jen ojedinělý. Většina templářů byla podrobena intenzivnímu vyslychání, bylo jim bráněno ve spánku a žili většinou jen o chlebu a o vodě.⁵⁷

Pro Filipovu vládu bylo ale nejdůležitější přiznání samotného velmistra Jacquese de Molay, učiněné 24. října. V té době muselo už velmistrovi být přes šedesát let a během celého procesu se choval jako zmatený a vyděšený muž pokročilého věku, kterého zlomil právě nátlak královských úředníků. Ačkoliv v následujících letech byl velmistr samý zvrát, nejprve odvolal a pak se zase doznal, nikdy nebyl schopen smazat dopad svého prvního doznání. I díky němu přiznávali vykonstruovaná obvinění další a další templáři.⁵⁸

Rozhodujícím momentem se následně stalo vydání buly *Pastoralis preeminentiae* z 22. listopadu 1307, která zajistila veřejné konání procesu a účinně zabránila rychlému a tichému řízení, kterému by dal jistě král Filip větší přednost. Základním cílem této buly bylo také nařízení všem

⁵⁵ BARBER, M., Proces s templáři, s. 71.

⁵⁶ BORDONOVE, G., Filip IV. Sličný, s. 190.

⁵⁷ BARBER, M., Proces s templáři, s. 78–79.

⁵⁸ Tamtéž, s. 86.

křesťanským panovníkům, aby zatkli templáře ve svých zemích a převzali jménem papežství i jejich majetky.⁵⁹

Papež se snažil vyprostit vězněné templáře z královské moci a poskytnout jim naději na nový proces. I řádoví bratři, když se dozvěděli, že mají možnost uniknout světské spravedlnosti, byli plní důvěry v Klementa V., a odvolali svá přiznání. To vše vedlo k anulování procesu a k novým výslechům vedeným papežskými soudci. To ale rozhodně nebylo po vůli Filipa IV., nikdy by si takový vývoj nepřál. Jeho postavení bylo i tak silné, protože jeho agenti měli v rukou majetky templářů a papež neměl prostředky ke střežení vězňů.⁶⁰

Král Filip IV. proto začal nastalou situaci řešit tím, že svolal generální stavy. Ty se sešly pod jeho vedením v Tours a zasedaly od 11. do 20. května 1308. Bezproblémově schválily králův postup proti templářskému řádu, a ten se záhy mohl vydat na schůzku s papežem do Poitiers. Navzdory úspěchu v jednání s generálními stavy nemohl francouzský král přimět papeže, aby do záležitosti procesu nezasahoval. Klement V. proto navrhl smířlivé řešení, kdy chtěl nejprve sám vyslechnout templáře a jejich hodnostáře. Filip IV. souhlasil s tím, že papeži do Poitiers pošle 72 řádových bratrů, aby je Klement mohl osobně vyslechnout. Papež také poslal své kardinály, aby vyslechli Jacquese de Molay a jeho druhy, které stále věznil král Filip. Jak se dalo předpokládat, obvinění opět změnilo své výpovědi a vrátili se k původním doznáním.⁶¹

Vyšetřovací činnost papežství se těmito výslechy ukončila a byla vydána bula *Regnans in coelis*, kde Klement V. zrušil pozastavení činnosti inkvizitorů a byla zahájena dvě samostatná vyšetřování – jedno proti jednotlivcům a druhé proti řádu jako celku. Diecézní komise složené z dominikánů a minoritů měly soudit jednotlivé osoby a papežské komise

⁵⁹ BARBER, M., Proces s templáři, s. 96.

⁶⁰ BORDONOVE, G., Filip IV. Sličný, s. 194.

⁶¹ Tamtéž, s. 195–196.

v postavení církevní inkvizice měly uskutečnit hloubkové prošetření záležitostí řádu.⁶²

I nadále se objevovali templáři, kteří veřejně prohlašovali, že jejich přiznání byla vynucena mučením a řád se nedopustil zločinů, z nichž ho obviňovali. Jejich počet neustále rostl. Dne 12. května 1310 bylo proto v Paříži upáleno 54 obhájců řádů, kteří opět odvolali svá předchozí doznání.⁶³

Klement V. se nakonec odhodlal jemu předložené výsledky vyšetřování svěřit koncilu, který svolal do Vienne na 16. října 1311. Shromáždění duchovní měli zvážit tři důležité záležitosti – templářský řád, pomoc Svaté zemi a reformu církve. Rokovat dorazilo přes sto prelátů, více než třetina pozvaných ovšem nedorazila. Nedostavili se také žádní králové s výjimkou Filipa IV., který však přijel až následující rok. Ovšem ne aby se zúčastnil prací na reformě, ale aby na papeže vyvinul tlak ohledně otázky templářů a zůstal jen tak dlouho, než dosáhl svého cíle.⁶⁴

Po zdlouhavých jednáních naplněných i hrozbami ze strany francouzského krále se nakonec papež Klement V. rozhodl řád templářů zrušit. Své rozhodnutí vyhlásil na slavnostním zasedání koncilu 2. dubna 1311. Byla čtena bula *Vox in excelso*, datovaná 22. března. Vzhledem ke špatné pověsti templářů, podezřením a všem obviněním vyhlášoval papež zrušení a rozpuštění řádu. Podařilo se mu tedy řád jako takový zrušit, ne ho odsoudit.⁶⁵

Další bulou *Ad providam* z 2. května 1312 přiřkl papež veškeré majetky templářů johanitům, aby jim posloužily především k znovudobytí Svaté země. Výjimkou byly pouze statky v Kastilii, Aragonii a Portugalsku, jež připadly jiným řádům. Z materiálního hlediska tedy tato záležitost nedopadla pro francouzského krále nejlépe, ale jeho agenti se ještě před předáním majetku zmocnili veškerých finančních a materiálních

⁶² BORDONOVE, G., Filip IV. Sličný, s. 196.

⁶³ Tamtéž, s. 196.

⁶⁴ BARBER, M., Proces s templáři, s. 255.

⁶⁵ Tamtéž, s. 262–263.

prostředků, takže následně byly řádu johanitů ne zcela bez problémů předány opuštěné pozemky a prázdné budovy.⁶⁶

Osoby samotných bratrů templářů byly méně důležité. O jejich osudu se rozhodlo až v závěru koncilu v bule *Considerantes dudum* z 6. května 1312. Pro nejvyšší představitele řádu byl vyhrazen papežský soud, kdežto pro řadové členy byly vyčleněny provinční koncily. Ti, co byli shledáni nevinnými a usmířili se s církví, dostali penzi a dokonce dále žili v bývalých templářských domech, jiní byli posláni do domů jiných řádů. Přestože došlo ke zrušení řádu, jeho bývalí členové byli i nadále povinni dodržovat život regulovaný řeholními sliby, které kdysi složili. Odpadlíci posléze dostali různě odstupňované tresty vězení.⁶⁷

Skutečný závěr procesu se ale odehrál teprve v roce 1314. Papež Klement V. se rozhodl vynést rozsudek nad nejvyššími hodnostáři řádu. Teprve 22. prosince jmenoval komisi tří kardinálů, kteří měli celou záležitost prošetřit. Dne 18. března pak tito kardinálové svolali do Paříže zvláštní koncil za přítomnosti mnoha prelátů a doktorů teologie i kanonického práva. Před ně byli předvedeni Jacques de Molay, Hugo de Pairaud,⁶⁸ Geoffroi de Charnay⁶⁹ a Geoffroi de Gonneville⁷⁰. Na nádvoří pařížského kostela jim byl pak přečten rozsudek doživotního vězení, na což zareagovali velmistr Molay s Geoffroiem de Charnay a oba popřeli předchozí doznání. Tato překvapivá reakce uvedla kardinály dočasně do rozpaků, ale nikoliv nedaleko dlícího Filipa IV., který okamžitě rozkázal, aby byli oba odpůrci ještě téhož večera na ostrůvku na Seině upáleni, zbylí dva byli uvrženi do žaláře. Hrdinská smrt obou vůdců dala rychle vzniknout mnoha legendám. Jacques de Molay prý ještě před svou smrtí zavolal oba své největší odpůrce, aby s ním do roka stanuli před Božím

⁶⁶ BORDONOVE, G., Filip IV. Sličný, s. 199.

⁶⁷ MALAŤÁK, D., Černý pátek uctívačů model, s. 39.

⁶⁸ Hugo de Pairaud byl jeden z hlavních vůdců templářského řádu, držel funkci vizitátora.

⁶⁹ Geoffroi de Charnay (kolem 1251–1314) byl členem templářského řádu už od svého mládí. Upálen společně s velmistrem řádu templářů Jacquesem de Molay roku 1314.

⁷⁰ Geoffroi de Gonneville jeden z templářských vysoce postavených vůdců, preceptor Normandie.

soudem. Je pravda, že papež Klement V. zemřel 20. dubna a Filip IV. 29. listopadu téhož roku.⁷¹

⁷¹ BARBER, M., Proces s templáři, s. 275–276.

3 SOUBOJ SVĚTSKÉ A CÍRKEVNÍ MOCI

Pro avignonské papežství nadešla doba, kdy se postupně celá papežská kurie začlenila do svého nového působiště na jihu Francie. Došlo k postupné centralizaci papežské moci a budování důstojného sídla. V době pontifikátu papeže Jana XXII. (1316–1334) se papežství naposledy střetlo s institucí císařství, tento mocenský konflikt trval více než třicet let a znamenal další oslabení celého papežství.

3.1 Jan XXII.

Papež Klement V. zemřel roku 1314, ale na zvolení jeho nástupce si musel celý křesťanský svět ještě další dva roky počkat. V průběhu celé volby docházelo ke sporům mezi italskými kardinály, kteří požadovali zvolení papeže v Římě, a jejich francouzskými protivníky, žádající setrvání nového papeže v Avignonu. Konklávi se nakonec v Lyonu podařilo zvolit nového papeže, jímž se stal skoro dvaasedmdesátiletý Jacques Duèse z Cahorsu, který usedl na papežský stolec jako Jan XXII. Většina kardinálů jistě počítala s tím, že právě zvolený papež brzy zemře, nicméně Jacques Duèse se dožil devadesáti let a vykonával svůj úřad po 18 let.⁷²

Jan XXII. byl nevalný teolog, zato skvělý právník – za svého pontifikátu vedl ne zcela pozitivní finanční politiku. V zájmu stability celého papežství bylo nezbytné reorganizovat církevní správu, ale prostředky jak toho dosáhnout byly značně nevybíravé. Jan XXII. se zasloužil o vznik soudního dvora *Sacra Romana Rota*⁷³ a novou strukturu kancléřství.⁷⁴

Francouzský vliv na papežskou politiku se za Jana XXII. neblaze projevil ve vztahu k císařské římské říši, která se nemohla vypořádat s tím, že je nyní papežství pod očividným vlivem francouzských panovníků.

⁷² GELMI, J., *Papežové*, s. 135.

⁷³ Název pochází ze střídání *rotatim*, tedy na směny, jednotlivých právníků, kteří byli jeho součástí.

⁷⁴ RENDINA, C., *Příběhy papežů: Dějiny a tajemství*, Praha 2005, s. 399.

V tomto posledním velkém střetnutí mezi papežstvím a císařstvím šlo především o prosté politické cíle. Důležitá byla otázka moci, respektive právní podřízenost jednotlivé světské a církevní politiky. Hlavní odpůrce papežské moci se stal Ludvík Bavor,⁷⁵ německý král.⁷⁶

Stejně jako Ludvík Bavor si královskou hodnost nárokoval i Fridrich Sličný⁷⁷ z rodu Habsburků, neboť byl částí kurfiřtů zvolen roku 1314, druhá část podporovala právě Ludvíka. V následujících bojích zvítězil Ludvík Bavor, který roku 1322 porazil Fridricha Sličného v bitvě u Mühldorfu a následně ho i zajal. Po tomto vítězství se Ludvík rozhodl posílit svůj vliv v Itálii, a proto sem vyslal říšského vikáře. Tím ale vyvolal konflikt s avignonským papežstvím. Papež Jan XXII. v bojích mezi Ludvíkem a Fridrichem neudělil nikomu papežskou aprobaci, podle něho zůstal říšský trůn nadále neobsazený. I proto si papež sám činil nárok na funkci říšského vikáře, tedy zástupce budoucího římského krále v Itálii. Když se nyní chystal Ludvík podpořit politické protivníky avignonské kurie v Itálii, zahájil proti němu papež právní řízení. Obvinil ho, že si bez papežského souhlasu přisvojuje královskou hodnost, proto jej v roce 1324 exkomunikoval.⁷⁸

Celý zápas mezi těmito dvěma institucemi nabyl zásadního významu, neblaze se dotkl především papežství. Císařův protiútok se poprvé v historii obrátil nejen proti papeži jako jednotlivci, ale proti samotnému papežství, jako celistvé instituci. Roku 1324 se Ludvík Bavor odvolal proti Janovi XXII. k všeobecnému koncilu. Na Ludvíkově dvoře v Mnichově našli útočiště papežovi odpůrci jako mistr Marsilius z Padovy⁷⁹ nebo William Ockham⁸⁰. Pařížský učenec Marsilius z Padovy

⁷⁵ Ludvík IV. Bavor (žil v letech 1282–1347) byl bavorský vévoda a falckrabě rýnský, od roku 1314 německý král, císař od roku 1328. Proslul zejména svými boji proti avignonskému papežství.

⁷⁶ FRANZEN, A., Malé dějiny církve, s. 172–173.

⁷⁷ Fridrich I. Sličný (1289–1330) byl vévoda rakouský a štyrský, od roku 1314 římský král. O titul římského krále dlouhá léta bojoval se svým konkurentem Ludvíkem IV. Bavořem, nakonec spor rozhodla roku 1322 bitva u Mühldorfu.

⁷⁸ MÜLLER, H. a kol., Dějiny Německa, Praha 2004, s. 60–61.

⁷⁹ Marsilius z Padovy (žil přibližně v letech 1275–1342), významný italský učenec pozdního středověku. Zastánce protipapežské politiky Ludvíka IV. Bavora.

zejména proslul jako autor polemického spisu *Defensor pacis* (Obránce míru). Uváděl zde své pochybnosti v hierarchický řád církve a žádal demokratickou strukturu. Dále v díle popíral především božský původ papežského primátu, nejvyšší moc v církvi přiznával pouze lidu, a církve chápal jako společenství všech věřících v Krista. Ani papež, ani biskupové, ani žádní jiní duchovní nedostali od Krista zvláštní samostatnou funkci, úřadují jen jako pověřenci shromáždění věřících, které zastupuje všeobecný koncil, jež by měl být nejvyšším orgánem jako reprezentace lidu v církvi. Toto revoluční pojetí činilo tedy z papeže pouhý výkonný orgán koncilu, podřizovalo ho koncilu, zavazovalo ho k poslušnosti vůči koncilu a dávalo koncilu právo ho dokonce i sesadit. Tato teorie se nazývá konciliarismus a staví všeobecný koncil nad papeže.⁸¹

Ludvík Bavor roku 1328 dorazil do Říma, kde se dal korunovat císařem. Dějištěm této události se stal Kapitol, císaře korunoval pravděpodobně Sciarra Colonna, účastník útoku na papeže Bonifáce VIII. v Anagni, jako zástupce římského lidu.⁸² Ludvík Bavor se nyní cítil natolik silný, aby zahájil proces proti papeži, jehož obvinil z kacířství. Zanedlouho byl vydán dekret, kterým byl Jan XXII. sesazen. Následovala volba nového papeže, jímž byl zvolen minorita Petr z Corbary,⁸³ který následně přijal jméno Mikuláš V. Nešlo o právoplatnou volbu a zvolený kandidát zůstal pouhým vzdoropapežem, i když ho Ludvík a jeho příznivci považovali za jediného legitimního. Prvním skutkem nového vzdoropapeže byla opakovaná císařská korunovace provázená tradičním obřadem včetně pomazání. Mikuláš V. byl ale zcela bezvýznamným člověkem a v církevním životě neměl žádnou podporu, kromě exkomunikovaných stoupenců Ludvíka Bavora. V roce 1333 se kajícně

⁸⁰ William Ockham (asi 1287–1347) byl anglický františkánský mnich a teolog. Zabýval se hlavně logikou, vztahem filosofie a teologie, stejně jako poměrem mezi císařskou a papežskou mocí. Kritizoval bohatství a moc církve, klonil se ke stanovisku císaře Ludvíka IV. Bavora, že papež mu má být podřízen.

⁸¹ FRANZEN, A., *Malé dějiny církve*, s. 173.

⁸² RAPP, F., *Církev a náboženský život Západu na sklonku středověku*, s. 29.

⁸³ Petr z Corbary (asi 1260–1333) jako Mikuláš V. byl mezi léty 1328–1330 vzdoropapežem za pontifikátu Jana XXII. v Avignonu.

odebral do Avignonu za Janem XXII., který mu odpustil a sám zde zemřel v zapomnění ještě téhož roku.⁸⁴

Císař Ludvík IV. Bavor musel roku 1331 opustit Řím i celou Itálii, ve svém boji proti papežství však nadále pokračoval. Dvakrát mohlo dojít k uzavření dohody (nejprve s Janem XXII., později s Benediktem XII.), ale v obou případech překazila mír třetí strana, která měla zájem o prodloužení války. V roce 1332 to byla Neapol, o pět let později Francie. Říše byla vyčerpána dlouhotrvajícím interdiktum, který už čtvrt století tížil většinu jeho měst a území. Proto roku 1346 došlo k volbě nového římskoněmeckého krále, jímž se stal Karel IV. Lucemburský⁸⁵. Jeho hlavní soupeř Ludvík Bavor zemřel o rok později.⁸⁶

Za Janova pontifikátu se ustanovila papežská byrokracie se stovkami notářů, archivářů a vyhotovitelů bul do skvěle fungující organizace. Jejím vrcholem byl pak registr Apoštolské komory, jenž se stal finančním oddělením kurie, se složitým mechanismem příjmů a výdajů. Tento systém se pak během dalších století postupně zdokonaloval.⁸⁷

Papež Jan XXII. byl často kritizován za svoji nedostatečnou orientaci v teologických otázkách. Nejen jeho političtí protivníci, ale i učení teologové mnohokrát tvrdili, že papež je kacíř. Na smrtelném loži nakonec téměř devadesátiletý Jan odvolal své mylné názory.⁸⁸ Za svůj osmnáctiletý pontifikát proslul tento papež především budováním správní soustavy avignonského papežství, zejména finančního oddělení. Jedním z počinů tohoto papeže bylo v roce 1323 svatořečení Tomáše

⁸⁴ RENDINA, C., Příběhy papežů, s. 398.

⁸⁵ Karel IV. (1316–1378), český král a císař z rodu Lucemburků, nejstarší syn českého krále Jana Lucemburského a Elišky Přemyslovny, vnuk císaře Jindřicha VII. Lucemburského. Výborný diplomat, měl podporu papeže Klementa VI., svého dřívějšího vychovatele.

⁸⁶ RAPP, F., Církev a náboženský život Západu na sklonku středověku, s. 29.

⁸⁷ RENDINA, C., Příběhy papežů, s. 399.

⁸⁸ Jan XXII. se ve svých různých kázáních pozastavil nad otázkou, kdy ti, kteří zesnuli v Boží milosti, dosáhnou „blaženého zření na Boží tvář“. Prohlásil, že se tak neděje ihned po smrti, ale po vzkříšení z mrtvých v očekávání posledního soudu – to byla ale teze, která naprosto odporovala tradiční pravověrnosti a vyvolala velký skandál.

Akvinského⁸⁹. Jan XXII. zemřel 4. prosince 1334 v Avignonu, byl pohřben v kostele Notre Dame-des-Doms.⁹⁰

3.2 Benedikt XII.

Po smrti Jana XXII. byl jeho nástupcem zvolen Jacques Fournier jako Benedikt XII. (pontifikát 1334–1342). Nový papež se narodil jako syn mlynáře v hrabství Foix. Nejprve byl cisterciáckým mnichem, následně biskupem v Palmiers a Mirepoix, a nakonec ho Jan XXII. jmenoval kardinálem. Benedikt XII. měl rozsáhlé teologické vzdělání a striktně se držel ortodoxní linie. Od svého předchůdce se významně lišil, poté co zdědil jeho finanční systém, snažil se bojovat proti jeho zneužívání. Při přidělování úřadů postupoval svědomitě, nepotismus mu byl cizí.⁹¹

Benedikt XII. byl zbožný a mravný papež, který zastával přesvědčení, že právě v církvi musí dojít k důkladné nápravě, a proto zahájil celou řadu změn. Ty se týkaly především kurie, duchovenstva a církevních řádů. Odeslal většinu prelátů z Avignonu zpět na jejich sídla a pokusil se o reorganizaci benediktinského řádu.⁹²

Krátce po svém zvolení přijal Benedikt XII. poselstvo Římanů, kteří jej prosili, aby své sídlo přenesl zpět do jejich města. Papež se pokusil této žádosti vyhovět, ale kolegium kardinálů, plně pod kontrolou francouzského panovníka Filipa VI.,⁹³ se postavilo proti návratu do Říma. Benedikt pak psal marně francouzskému králi prosebné dopisy, nakonec se musel smířit s dalším setrváním v Avignonu.⁹⁴

Papež Benedikt XII. zde zahájil rozsáhlé stavební práce. Na místě dřívějšího biskupského paláce Jana XXII. byla zahájena stavba nové impozantní papežské pevnosti se severně položeným *Palais Vieux*, jehož

⁸⁹ Sv. Tomáš Akvinský (1225–1274) byl katolický filosof a teolog scholastické tradice, v římskokatolické církvi platí Tomáš Akvinský za jednu z největších teologických autorit.

⁹⁰ GELMI, J., Papežové, s. 136.

⁹¹ RENDINA, C., Příběhy papežů, s. 400.

⁹² GELMI, J., Papežové, s. 136–137.

⁹³ Filip VI. (1293–1350), francouzský král od roku 1328 až do své smrti, první panovník z dynastie Valois.

⁹⁴ RENDINA, C., Příběhy papežů, s. 400.

dispozice vycházela z čtyřkřídle budovy uspořádané kolem vnitřního dvora. Na ní v jihovýchodním rohu směrem k jihu navazovalo další volně stojící křídlo a komplex uzavírala takzvaná Andělská věž.⁹⁵

Podobně jako jeho předchůdci zůstal i Benedikt zcela ve vleku francouzské politiky, proto za jeho pontifikátu ještě nemohlo dojít ke smíru s Ludvíkem Bavorem. Stále dosud trval rozpor mezi císařstvím a papežstvím. Sjezd kurfiřtů v Rhensu navíc roku 1338 vyhlásil zásadu, že králi, kterého si řádně zvolí, přísluší hodnost římského císaře i bez potvrzení papežem – to vedlo k dalšímu oslabení autority papeže. Benedikt XII. zemřel v dubnu roku 1342 v Avignonu, pohřben je v místní katedrále.⁹⁶

3.3 Klement VI.

Po smrti Benedikta XII. nastoupil na papežský stolec Roger de Beaufort jako Klement VI. (pontifikát 1342–1352), vyznačující se nadměrnou štedrostí i skvělým teologickým vzděláním. Pocházel z jižní Francie a byl nesmírně závislý na francouzské politice, snad ještě více než jeho předchůdce.⁹⁷

Roger de Beaufort, budoucí Klement VI., se narodil roku 1291 v Malmontu a ještě v útlém věku vstoupil do benediktinského kláštera. Následně přednášel teologii v Paříži, vykonával biskupský úřad v Arrasu a rovněž byl kancléřem Filipa IV. Sličného. Později působil jako biskup v Sens, následně v Rouenu, kardinálem ho jmenoval Benedikt XII.⁹⁸

Nový papež Klement VI. se věnoval dalšímu rozšíření avignonské rezidence. Celou stavbu upravil tím, že dříve postavené Benediktovo volně stojící křídlo rozšířil o dva trakty, které nyní obklopovaly druhý dvůr *Grande Cour* na jihu paláce. Dále se posílil reprezentativní charakter avignonské rezidence - je to patrné především na průčelí, obráceném na

⁹⁵ TOMAN, R. (ed.), *Gotika: architektura – plastika – malířství*, Praha 2000, s. 188.

⁹⁶ GELMI, J., *Papežové*, s. 137.

⁹⁷ Tamtéž, s. 137.

⁹⁸ RENDINA, C., *Příběhy papežů*, s. 401.

velkém náměstí k západu. Teprve stavební opatření za Klementa VI. sjednotily palác v pravidelnější komplex. Papežský palác se v první řadě stal funkční architekturou, která v neuvěřitelně krátké době poskytla prostory nutné k papežským obřadům.⁹⁹

Klement VI. se pokoušel o smír s Ludvíkem Bávorem, ale po vypuknutí jeho sporu s českým králem Janem Lucemburským¹⁰⁰ ohledně Tyrolska, neváhal podporovat právě Lucemburky.¹⁰¹ V roce 1342 Ludvík za neplatný sňatek dědičky Tyrolska Markéty Pyskaté¹⁰² s Janovým synem Janem Jindřichem¹⁰³ a provdal Markétu za vlastního syna Ludvíka Braniborského¹⁰⁴. Spor mezi císařstvím a papežstvím následně vyvrcholil opětovnou Ludvíkovou exkomunikací.¹⁰⁵

Právě kvůli nestálé situaci v císařství obdrželi kurfiřti v roce 1346 výzvu, aby zvolili nového krále namísto Ludvíka IV. Bavora. Ten byl dlouhý čas uvržen do klatby a zbaven veškerých práv. Kurfiřti zvolili ještě téhož roku římským králem českého krále Karla Lucemburského, který se ujal vlády jako Karel IV. Měl proti svému protivníkovi Ludvíku Bavorovi dvě hlavní výhody – pomoc papeže Klementa VI., svého dřívějšího učitele na francouzském panovnickém dvoře, a podporu kurfiřtů. Přesto nebyl jeho volbou boj o trůn ještě rozhodnut, neboť Ludvík měl v říši stále ještě mnoho přívrženců. Nakonec o Karlově vítězství rozhodla náhlá Ludvíkova smrt v roce 1347.¹⁰⁶

⁹⁹ TOMAN, R. (ed.), *Gotika*, s. 188.

¹⁰⁰ Jan Lucemburský (1296–1346) byl lucemburský hrabě, od roku 1310 český král skrze sňatek s Eliškou Přemyslovnou. Syn císaře Jindřicha VII. Lucemburského proslul jako velmi schopný bojovník, zemřel roku 1346 v bitvě u Kresčaku, jednoho z mnoha střetnutí v rámci stoleté války.

¹⁰¹ PÁNEK, J., TŮMA, O. a kol., *Dějiny českých zemí*, Praha 2008, s. 99.

¹⁰² Markéta Tyrolská, zvaná Pyskatá (1318–1369) byla dcerou Jindřicha Korutanského a po jeho smrti dědička Tyrol.

¹⁰³ Jan Jindřich Lucemburský (1322–1375), mladší syn českého krále Jana Lucemburského a Elišky Přemyslovny, bratr císaře Karla IV., moravský markrabě (1349–1375) a vévoda tyrolský (1335–1341) skrze sňatek s Markétou Tyrolskou. Po jejich rozvodu se Jan Jindřich ujal správy Moravy.

¹⁰⁴ Ludvík V. Braniborský (1315–1361) byl nejstarší syn Ludvíka IV. Bavora. Po sňatku s Markétou Tyrolskou se stal hrabětem tyrolským jako Ludvík I.

¹⁰⁵ MÜLLER, H. a kol., *Dějiny Německa*, s. 61.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 62.

Roku 1348 odkoupil Klement VI. od královny Jany Neapolské¹⁰⁷ město Avignon, sousední hrabství Venaissin připadlo církvi již roku 1273. Celé město i hrabství zůstaly až do Velké francouzské revoluce¹⁰⁸ ve vlastnictví papežů, kteří se zde později nechali zastupovat svými legáty.¹⁰⁹

Papež Klement VI. náleží k nejvýznamnějším představitelům aristokraticky luxusního životního stylu v Avignonu – v jeho době se papežská kurie prakticky v ničem nelišila od jakéhokoliv světského dvora. Tehdy byl rovněž rozšířen papežský palác, který je dodnes jedním z nejimpozantnějších středověkých stavebních komplexů i přesto, že byl poměrně hodně zpusťšen za Velké francouzské revoluce.¹¹⁰

Za doby Klementova pontifikátu se v roce 1348 celou Evropou přehnala morová epidemie, které tehdy podlehla skoro jedna třetina evropské populace. Papež za této nepříznivé situace nešetřil projevy milosrdenství, nicméně řada lidí viděla právě v morové ráně trest za přílišný světský život církevních hodnostářů v Avignonu.¹¹¹

Klement VI., významný příznivce umění a mecenáš, zemřel v prosinci roku 1352 ve svém paláci v Avignonu. Po jeho smrti bylo jeho tělo ještě tři měsíce vystaveno v místní katedrále Notre-Dame de Dom. Čekalo se na jarní období, aby mohly být ostatky v pořádku přemístěny do benediktinského opatství La Chaise-des-Dien v clermontské diecézi. Zde si papež nechal vybudovat nádhernou mramorovou hrobku.¹¹²

¹⁰⁷ Jana Neapolská (1328–1382), narozena jako Jana z Anjou, pozdější neapolská královna. Postoupila svá práva na území okolo města Avignon papeži Klementu VI.

¹⁰⁸ Velká francouzská revoluce je období v dějinách Francie vymezené léty 1789 a 1799, tedy od pádu královského vězení Bastily do uchopení moci Napoleonem Bonapartem. Tehdejší monarchie byla nahrazena republikánskou vládou.

¹⁰⁹ GELMI, J., Papežové, s. 138.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 138.

¹¹¹ Tamtéž, s. 137.

¹¹² MCGEE MORGANSTERN, A., Art and Ceremony in Papal Avignon: A prescription for the Tomb of Clement VI, in: Gesta, Vol. 40, No. 1 (2001), p. 61.

3.4 Inocenc VI.

Nástupcem Klementa VI. se stal Etienne Aubert, který přijal jméno Inocenc VI. (pontifikát 1352–1362). Nově zvolený papež se narodil poblíž Beyssacu, v diecézi Limoges. Absolvoval vysoké vzdělání v oblasti kanonického práva, nejprve vykonával svůj biskupský úřad v Noyonu a poté v Clermontu. V roce 1342 se stal kardinálem.¹¹³

Dlouhodobá papežská nepřítomnost v církevním státě měla za následek chaotické poměry hlavně v Římě, kde spolu bojovaly znepřátelené aristokratické rody. Roku 1347 se vlády nad městem zmocnil římský charismatický úředník Cola di Rienzo,¹¹⁴ který byl naplněn hlavně antickými ideály. Jeho rozporuplná opatření však nenalezla pochopení u obyvatel Říma, takže byl po necelém roce svého působení vyhnán.¹¹⁵

V srpnu roku 1353 vyslal papež Inocenc VI. do církevního státu schopného válečníka kardinála Albornoze,¹¹⁶ aby zde obnovil ztracené papežské panství. Při té příležitosti byl jako římský senátor opět dosazen Cola di Rienzo, který se však projevil jako tyran, a proto byl po několika měsících zbaven své pozice a zabit.¹¹⁷

Kardinál Albornoze mezitím pokračoval ve své práci, vedl řadu dlouhých bojů i v hraničních oblastech církevního státu, což samotnou kurii stálo velké množství peněz. Papež Inocenc VI. ale od tohoto tažení nehodlal ustoupit, protože byl přesvědčen, že jedině tak zachrání prestiž celé církve. Postupně se zase všechny původní provincie církevního státu vrátily pod jeho vládu a samotný Řím teď žádal papeže, aby se vrátil zpět.¹¹⁸

¹¹³ RENDINA, C., Příběhy papežů, s. 405.

¹¹⁴ Cola di Rienzo (asi 1313–1354) byl italský politik a humanista. Podařilo se mu ovládnout Řím, ale díky jeho radikálním reformám byl později svržen a zabit.

¹¹⁵ RAPP, F., Církev a náboženský život Západu na sklonku středověku, s. 29.

¹¹⁶ Gil Alvarez de Albornoz (1310–1367) byl španělský kardinál, schopný diplomat a válečný vůdce ve službách papežů Inocence VI. a Urbana V.

¹¹⁷ GELMI, J., Papežové, s. 139.

¹¹⁸ RENDINA, C., Příběhy papežů, s. 408–409.

Po uklidnění situace v Itálii mohl teprve roku 1355 již dávno zvolený (1346) římský král Karel IV. přistoupit ke slavnostní císařské korunovaci v Římě. Český král svoji římskou jízdu zahájil symbolicky na den sv. Václava 28. září 1354, kdy vyrazil s poměrně malým doprovodem asi tří stovek mužů na cestu z hornofalckého Sulzbachu. Po překročení Alp dorazil bez potíží do Udine a pokračoval dál do Mantovy. Následně jeho cesta vedla do Milána, kde byl 6. ledna 1355 korunován železnou korunou králem Lombardie. Následovala zastávka v Pise, kde se zdržel čtyři dny, později se odebral do Sieny, odkud již vedla cesta do Říma. Na Zelený čtvrtek 2. dubna 1355 Karel IV. konečně stanul před branami Věčného města. Vlastní korunovace pak proběhla o velikonoční neděli 5. dubna.¹¹⁹

Rok po slavnostní korunovaci Karel IV. vyhlásil známou Zlatou bulu pro Svatou říši římskou. Písemně v ní stvrdil řadu dosavadních zvyklostí, ale především odstranil sporné výklady volby římského panovníka.¹²⁰ Tato bula je považována za nejvýznamnější říšský zákon Svaté říše římské. Skládá se z 31 kapitol, prvních 21 bylo vyhlášeno na římském sněmu v Norimberku a zbylých deset v Metách. Zákon v kurfiřtské volbě upřednostňoval princip většiny, díky kterému se mělo do budoucna zabránit dvojím volbám. Rovněž byl stanoven princip nedělitelnosti kurfiřtských zemí a nástupnické primogenitury v těchto zemích. Další ustanovení se také zabývala mezivládím, výkonem říšských úřadů, dvorským ceremoniálem při volbě, korunovaci a na dvorských sněmech. Zcela opominuty zůstaly papežské nároky a schvalování královské volby, čímž se císařská moc vymykala té církevní, sekularizovala se.¹²¹

Inocenc VI. také významně zjednodušil administrativu kurie ve shodě s myšlenkami Benedikta XII. Zrušil početná obročí, udělená jeho předchůdcem, a pod pohrůžkou přísných trestů zpřísnil povinnost církevních hodnostářů bydlet ve svém sídle – tak získal Avignon opět ráz duchovního sídla. Papež Inocenc VI. zemřel v září roku 1362 v Avignonu,

¹¹⁹ KUBÍNOVÁ, K., Tři dny ve Svatém městě, in: Dějiny a Současnost 1, 2005, s. 30.

¹²⁰ ČORNEJ, P. a kol., Dějiny zemí Koruny české I., Praha 1992., s. 117.

¹²¹ MÜLLER, H. a kol., Dějiny Německa, s. 63–64.

pohřben byl v kartuziánském klášteře ve Villeneuve-lès-Avignon, který sám založil.¹²²

¹²² RENDINA, C., Příběhy papežů, s. 406–408.

4 NÁVRAT DO ŘÍMA

V druhé polovině 14. století se pobyt papežů v Avignonu chýlil ke konci, v celé křesťanské Evropě neustále sílily hlasy po návratu prvního římského biskupa do jeho Věčného města. Tlak rostl jak ze strany panovníků, tak církevních osob, ti všichni usilovali opět o trvalý pobyt papežů v Římě. Nakrátko se ve městě usadil již Urban V. (v letech 1367–1370), skutečný návrat proběhl až za jeho nástupce Řehoře XI., který se stal i posledním francouzským papežem. Pro celou církev ale započalo období nové, tzv. velkého schizmatu (1378–1417).

4.1 Urban V.

Nástupcem Inocence VI. se stal Guillaume Grimoard jako Urban V. (pontifikát 1362–1370). Papež byl hluboce zbožný muž, avšak nedokázal se vždy dobře orientovat v diplomatické hře kurie. Přesto bývá považován za jednoho z nejlepších a nejschopnějších avignonských papežů.¹²³

Urban V. pocházel ze šlechtické rodiny z Grisacu, kde se také roku 1310 narodil. Studoval kanonické právo a stal se benediktinským mnichem, později opatem kláštera sv. Viktora v Montpellieru. Ačkoliv nikdy nedosáhl jmenování kardinálem, byl papežem zvolen tehdy, když pobýval v Neapoli jako papežský legát. Možnost návratu papežství do Říma nabyla díky Urbanovi V. konkrétní podoby. Dobře se v Itálii vyznal a na rozdíl od francouzských kardinálů pro něj nebyl příliš velký problém vzdálit se ze své vlasti.¹²⁴

Našla se celá řada přímluvců, kteří papeže prosili, aby se navrátil zpět do Říma. Patřil mezi ně například císař Karel IV., avšak největší nátlak vyvíjeli Brigita Švédská¹²⁵ a básník Petrarca¹²⁶. Právě Petrarca se

¹²³ GELMI, J., Papežové, s. 139.

¹²⁴ RENDINA, C., Příběhy papežů, s. 408.

¹²⁵ Birgitta Birgersdotter (1303–1373), později známá také jako sv. Brigita Švédská. Po ovdovění se cele oddala náboženskému životu, proslula jako karatelka morálních neřestí. Zemřela v Římě, roku 1391 byla kanonizována papežem Bonifácem IX.

¹²⁶ Francesco Petrarca (1304–1374), italský spisovatel a básník. Prožil poměrně úspěšnou kariéru v církevních službách, několikrát vyzýval papeže k návratu do Říma.

stal mluvčím nově probuzeného patriotismu a ve své výzvě z roku 1366 papeže žádal, ať se co nejdříve vrátí do hlavního města všech křesťanů.¹²⁷ V tomto listu obhajoval zvláště význam římského sídla: *„Považte, že římská církev je vaší nevěstou. Někdo by mohl namítnout, že nevěstou římského pontifika není jedna určitá církev, ale církev universální. Jsem si toho vědom, Svatý Otče, a chraň Bůh, abych vymezoval vaše sídlo tam, kam bych jej sám nejraději umístil, kdybych mohl, a abych mu dával menší hranice než ty, které má oceán. Uznávám, že vaše sídlo je všude tam, kde má Ježíš Kristus zbožné služebníky, ale to nemění nic na tom, že Řím k vám má zvláštní vztah; každé jiné město má svého biskupa a vy sám jste biskupem Říma.“*¹²⁸

Prosit papeže k návratu přišel do Avignonu i syn Jakuba II. Aragonského,¹²⁹ Jakub.¹³⁰ Naopak francouzský panovník Karel V.¹³¹ se snažil Urbana V. všemi způsoby odradit, dokonce vyslal do Avignonu svého dřívějšího učitele Mikuláše z Oresme¹³². Ten se snažil papeže přesvědčit, že jihofrancouzské město musí dále zůstat papežským sídlem. Urban byl už ale pevně rozhodnut pro návrat do Říma, do kterého dorazil 16. října 1367.¹³³

Papežův vstup do města byl nanejvýš slavnostní událostí. V předvečer Všech svatých byla Urbanem V. sloužena mše v katedrále sv. Petra, k čemuž nedošlo už od dob Bonifáce VIII. Následně se papež usídlil ve Vatikánu, jehož palác musel být narychlo opraven. Celý Řím byl nesmírně zanedbaný, dlouhodobá papežská nepřítomnost se na městě

¹²⁷ GELMI, J., Papežové, s. 139–140.

¹²⁸ RENDINA, C., Příběhy papežů, s. 409.

¹²⁹ Jakub II. Aragonský (1267–1327) byl král Aragonie, Sicílie, Valencie a Sardinie, hrabě barcelonský. Mladší syn aragonského krále Petra III., po otcově smrti získal roku 1285 sicilskou korunu a později po smrti svého staršího bratra Alfonse království aragonské.

¹³⁰ Jakub (1296–1334), nejstarší syn Jakuba II. Aragonského, roku 1319 se vzdal nástupnického práva a stal se františkánským mnichem.

¹³¹ Karel V. (1338–1380), francouzský král z rodu Valois od roku 1364 až do své smrti.

¹³² Mikuláš Oresme (okolo 1330–1382) byl francouzský scholastický učenec a teolog. Jako vychovatel a rádce francouzského krále Karla V. ovlivňoval jeho politiku.

¹³³ RENDINA, C., Příběhy papežů, s. 410.

negativně podepsala. I proto se Urban nejprve ze všeho postaral o obnovu kostelů, přestavby se nejvíce dotkly Lateránu.¹³⁴

Papež Urban V. také v Římě roku 1368 korunoval manželku císaře Karla IV. Alžbětu Pomořanskou¹³⁵ v chrámu sv. Petra. O rok později přijal do katolické církve východořímského císaře Jana V. Palaiologa,¹³⁶ který se snažil urovnat východní schizma.¹³⁷ Hlavním důvodem jeho návštěvy byla prosba, aby papež vyhlásil křížovou výpravu, která by mu pomohla zachránit jeho říši neustále ohrožovanou tureckou expanzí. Žádný z křesťanských panovníků však na papežovu výzvu nepřistoupil. Navíc došlo k povstáním v Perugii, ve Viterbu a dalších městech církevního státu, díky nimž papež Urban V. roku 1370 oznámil svůj záměr vrátit se zpět do Avignonu.¹³⁸

Papežův návrat podporovali hlavně francouzští kardinálové. Urban V. dorazil do jihofrancouzského města v září roku 1370. Několik dní nato onemocněl a v prosinci téhož roku zemřel. Pohřben byl v klášteře sv. Viktora v Marseille.¹³⁹

4.2 Řehoř XI.

Po smrti Urbana V. zvolili kardinálové papežem Pierra Rogera de Beaufort, synovce Klementa VI. Jeho strýc ho jmenoval kardinálem již před osmnáctým rokem jeho života.¹⁴⁰ Nový papež Řehoř XI. (pontifikát 1370–1378) byl ctnostný, rozhodný, citlivý, ale nepevného zdraví.¹⁴¹

¹³⁴ RENDINA, C., Příběhy papežů, s. 410.

¹³⁵ Alžběta Pomořanská (asi 1347–1393), dcera pomořanského vévody byla českou královnou a římskou císařovnou, poslední (čtvrtou) manželkou českého krále a císaře Karla IV., matka jejich syna Zikmunda Lucemburského.

¹³⁶ Jan V. Palaiologos (1332–1391) byl byzantský císař v letech 1341–1391. V době jeho vlády se Turci zmocnili Adrianopole a dobyli významný přístav Galiopoli. Jan V. proto hledal proti Turkům pomoc v Evropě.

¹³⁷ GELMI, J., Papežové, s. 140.

¹³⁸ RENDINA, C., Příběhy papežů, s. 411.

¹³⁹ RENOARD, Y., *The Avignon Papacy 1305-1403*, Hamden 1970, s. 78.

¹⁴⁰ THIBAUT, P. R., Pope Gregory XI: The Failure of Tradition, in: *Speculum*, Vol. 63. No. 3 (1988), p. 725.

¹⁴¹ GELMI, J., Papežové, s. 140.

Po vzoru svých předchůdců také Řehoř jmenoval celou řadu francouzských kardinálů, z nichž zvláštní přednost měli jeho příbuzní – opět se dostal ke slovu nepotismus. Všechny tyto okolnosti návrat celé kurie do Říma nijak neusnadňovaly. Přesto už na začátku svého pontifikátu nový papež oznámil, že má v úmyslu brzy se do římského sídla přesunout. Proti tomu protestovali především francouzští kardinálové, rovněž francouzský panovník Karel V. usiloval o to, aby papeže Řehoře ve své zemi udržel, protože ho hodlal využít jako prostředníka ke smíru s Anglií ve stoleté válce.¹⁴²

Situace v samotné Itálii však nebyla jednoduchá, v průběhu roku 1375 zde v mnoha městech propukla povstání proti neoblíbené papežské správě. K rebelii se nepřipojil Řím, nejhorší situace nastala ve Florencii. Díky tomuto povstání sáhl papež Řehoř XI. po energických opatřeních – v roce 1376 uvalil na město interdikt a všechny její obyvatele exkomunikoval. Dále naverboval přibližně 10 000 žoldnéřů a poslal je do Itálie jako doprovod svého nového legáta, kardinála hraběte Roberta ze Ženevy.¹⁴³ Jeho úkolem bylo potlačit jakékoli povstání, aby se mohl papež bezpečně vrátit do Říma.¹⁴⁴

Florence nechtěla ohrozit svojí obchodní činnost, proto její představitelé vyslali do Avignonu jako svého zástupce Kateřinu Sienskou,¹⁴⁵ důstojnou pokračovatelku Brigity Švédské.¹⁴⁶ Kateřina byla přijata papežem Řehořem XI. a vedla s ním dlouhé rozhovory o jeho návratu zpět do Itálie. Dovolávala se jeho milosrdenství a shovívavosti

¹⁴² RENDINA, C., Příběhy papežů, s. 412.

¹⁴³ Robert ze Ženevy (1342–1394) byl církevní hodnostář, později arcibiskup a kardinál. Jako papežský legát velel roku 1377 žoldnéřům, kteří zmasakrovali obyvatele Ceseny, čímž si získal přezdívku „kat z Ceseny“. Zvolen prvním vzdoropapežem západního schizmatu jako Klement VII., odpůrce římského papeže Urbana VI.

¹⁴⁴ RENDINA, C., Příběhy papežů, s. 413.

¹⁴⁵ Kateřina Sienská (1347–1380) byla italská řeholnice a mystička, v roce 1370 jmenována učitelkou církve. Je považována za jednu z nejvýznamnějších žen církevních dějin, usilovala především o přesídlení papežů z Avignonu zpět do Říma a později o odstranění papežského schizmatu.

¹⁴⁶ THIBAUT, P. R., Pope Gregory XI, p. 726.

vůči jeho poddaným. I na její naléhání se Řehoř nakonec rozhodl k návratu do Říma, na cestu se vydal roku 1376.¹⁴⁷

Situace v církevním státě byla i nadále nepřehledná a ani žoldněři nedovedli zavést odpovídající pořádek. V této napjaté atmosféře konečně Řehoř XI. vstoupil do Říma, stalo se tak na počátku roku 1377. Za svoji rezidenci si opět zvolil Vatikán, který hostil už i jeho předchůdce Urbana V. Od této doby právě Vatikán nahradil dřívější sídlo papežů, lateránský palác.¹⁴⁸

Řehoř XI. nepobyl ve svém městě příliš dlouho, zemřel rok po svém příjezdu v roce 1378. Před svou smrtí ještě stihl vydat bulu, která měla zjednodušit volbu jeho nástupce. Ta opravňovala římské kardinály k rychlé papežské volbě, aniž by museli čekat na příjezd všech ostatních volitelů z různých částí Evropy.¹⁴⁹

4.3 Cesta k Velkému schizmatu

Po smrti Řehoře XI. se konkláve po více než 70 letech opět konala v Římě. Z šestnácti kardinálů pocházela většina z Francie, proto vznikla obava, že další papež bude opět Francouz. Toho se Římané děsili, proto vyvinuli na volitele nátlak. Před volbou vnikly ozbrojené davy do Vatikánu a žádaly, aby byl papežem zvolen Říman.¹⁵⁰

Nakonec byl už v první den konkláve zvolen novým papežem dosavadní arcibiskup z Bari a vedoucí papežské kanceláře Bartolomeo Prignano. Stal se zároveň posledním nekardinálem na papežském stolci a přijal jméno Urban VI. (pontifikát 1378–1389). Francouzští kardinálové se nového papeže pokusili přemluvit k přesídlení zpátky do Avignonu, což Urban striktně odmítl.¹⁵¹

¹⁴⁷ RENDINA, C., Příběhy papežů, s. 413.

¹⁴⁸ GELMI, J., Papežové, s. 141.

¹⁴⁹ RENDINA, C., Příběhy papežů, s. 414.

¹⁵⁰ FRANZEN, A., Malé dějiny církve, s. 174.

¹⁵¹ GELMI, J., Papežové, s. 141.

Spory mezi kardinály a papežem se dále vyostřily, což vedlo k odchodu francouzských volitelů společně s Aragoncem Pedrem de Luna¹⁵² zpět do Francie. Volbu Urbana VI. prohlásili za neplatnou, protože k ní došlo pod hrozbou lidového povstání, a samotného papeže označili za odpadlíka. Následně ve městě Fondi zvolili nového papeže, kardinála Roberta ze Ženevy, který přijal jméno Klement VII. Celý křesťanský svět se touto volbou rozdělil na dva tábory. Na stranu papeže Urbana VI. se přidal císař Karel IV. společně s Polskem, Uherskem, Švédskem, Dánskem, Anglií, Flandrami a Itálií (s výjimkou Neapole). Kastilie, Aragonie a Portugalsko ještě váhaly, komu dát přednost, zatímco Francie a Neapol stály pevně za avignonským vzdoropapežem Klementem VII.¹⁵³

Zmatek s dvojí volbou byl veliký a všeobecný, oba dva papežové byli hluboce přesvědčeni o vlastní legitimitě a o nepravoplatnosti druhého, že se všemi způsoby snažili své vlastní papežství bránit. I pozdější světci byli rozděleni mezi obě strany, Kateřina Sienská horlivě podporovala pro pravoplatnost Urbana VI., stejně důrazně vystupoval Vincenc Ferrerský¹⁵⁴ ve prospěch Klementa VII.¹⁵⁵

Schizma se udrželo čtyřicet let a zdálo se nepřekonatelné. Jak Urban VI., tak Klement VII. si zřídili své kurie a po smrti byli voleni jejich nástupci. V Římě po sobě následovali Urban VI., Bonifác IX.,¹⁵⁶ Inocenc VII.¹⁵⁷ a Řehoř XII.¹⁵⁸ V Avignonu sídlili Klement VII. a Benedikt XIII. Došlo k rozštěpení celé křesťanské společnosti, každý

¹⁵² Pedro de Luna (1328–1423), aragonský šlechtic, zvolen nástupcem papeže Klementa VII. jako avignonský vzdoropapež Benedikt XIII. v letech 1394–1423.

¹⁵³ RENDINA, C., Příběhy papežů, s. 416.

¹⁵⁴ Vincenc Ferrerský (1350–1419) byl španělský dominikánský mnich a kazatel. V Avignonu se stal rádcem vzdoropapeže Benedikta XIII., po odchodu z Avignonu v roce 1399 kázal v Evropě. V roce 1455 byl kanonizován Kalixtem III.

¹⁵⁵ FRANZEN, A., Malé dějiny církve, s. 175.

¹⁵⁶ Bonifác IX. (pontifikát 1389–1404), vlastním jménem Pietro Tomacelli (žil v letech 1350–1404). Za doby jeho pontifikátu papežský stát posílil finančně i vojensky, známý byl jeho nepotismus. V roce 1391 kanonizoval Brigitu Švédskou, založil univerzity ve Ferrare a Erfurtu.

¹⁵⁷ Inocenc VII. (pontifikát 1404–1406), vlastním jménem Cosimo Migliorati (asi 1336–1406) se stal papežem již v pokročilém věku, zemřel dva roky po svém zvolení.

¹⁵⁸ Řehoř XII. (pontifikát 1406–1415), vlastním jménem Angelo Corrario (asi 1325–1417), nástupce Inocence VII. Na svůj úřad rezignoval roku 1415 díky koncilu v Kostnici, dožil jako biskup v Portu.

papež dával protivníkovy stoupence do klatby, takže se v klatbě brzy ocitlo prakticky celé křesťanstvo.¹⁵⁹

První snahy o vyřešení rozkolu v katolické církvi se datují do roku 1409, kdy se z podnětu nespokojených kardinálů sešel všeobecný koncil v Pise. Následně delegáti prohlásil oba v té době úřadující papeže (Řehoře XII. a Benedikta XIII.) za sesazené. Novým papežem byl zvolen kardinál Filarghos,¹⁶⁰ který přijal jméno Alexandr V. Jeho zvolení zmatky uvnitř křesťanstva jen posílilo, jelikož ani Benedikt XIII., ani Řehoř XII. rozhodnutí koncilu o svém sesazení neakceptovali. Alexandr V. zemřel již roku 1410, proto kardinálové zvolili jeho nástupcem Baltazara Cossu,¹⁶¹ který přijal jméno Jan XXIII.¹⁶²

Nový pisánský papež byl spíše válečník než muž Boží, navíc neměl potřebnou morální autoritu, aby dovedl do konce dílo, které započal koncil v Pise. Neustále byl ohrožován neapolským králem Ladislavem,¹⁶³ který dokonce roku 1413 obsadil Řím. K moci se dostal nový císař Zikmund Lucemburský,¹⁶⁴ který papeži Janu XXIII. přislíbil pomoc. Jako odměnu za poskytnutou ochranu si vymínil uspořádání všeobecného koncilu do Kostnice. Jednání zde hodlal zahájit 1. listopadu 1414.¹⁶⁵

Řady účastníků koncilu se začaly rozšiřovat teprve na počátku roku 1415. Hlavním úkolem bylo především ukončit rozdělení církve, stále více se prosazovala myšlenka rezignace všech tří papežů. Jan XXIII. se podřídil rozhodnutí koncilu a byl v květnu roku 1415 sesazen. Papež Řehoř XII. abdikoval v červenci téhož roku. Benedikt XIII. se odmítl

¹⁵⁹ FRANZEN, A., Malé dějiny církve, s. 175–176.

¹⁶⁰ Petr Filarghos (asi 1339–1410) se narodil na Krétě, brzy vstoupil do františkánského řádu, posléze studoval na univerzitách v Oxfordu a v Paříži. Na koncilu v Pise byl zvolen vzdoropapežem Alexandrem V., úřad zastával až do své smrti v roce 1410.

¹⁶¹ Baltazar Cossa (kolem 1370–1419) se stal nástupcem vzdoropapeže Alexandra V. jako Jan XXIII. Kostnickým koncilem byl sesazen a následně držen ve vězení.

¹⁶² GELMI, J., Papežové, s. 144–145.

¹⁶³ Ladislav Neapolský (1377–1414) byl neapolský král a titulární král Jeruzaléma a Sicílie. Ladislav se stal výborným diplomatem a válečníkem, ochránce papeže Inocence VII.

¹⁶⁴ Zikmund Lucemburský (1368–1437) byl syn císaře Karla IV. a jeho čtvrté manželky Alžběty Pomohánské. Uherský král od roku 1387, český král (korunován 1420, vládl 1436–1437) a římský císař od roku 1433. Jeden z nejschopnějších diplomatů středověku, zasloužil se o svolání koncilu do Kostnice a vyřešení západního schizmatu křesťanské církve.

¹⁶⁵ RAPP, F., Církev a náboženský život Západu na sklonku středověku, s. 46.

rozhodnutí koncilu podřídít a i když byl sesazen v červenci 1417, až do své smrti v roce 1423 se považoval za jedinou legitimní hlavu celého křesťanstva.¹⁶⁶

V roce 1417 se konečně mohlo přistoupit k volbě papeže. Do konkláve bylo kromě 26 kardinálů přijato ještě po šesti zástupcích každého z pěti národů (jednalo se o Italy, Angličany, Francouze, Němce a Španěle), celkem tedy volilo 56 mužů. Konkláve se sešlo 8. listopadu a už o tři dny později zvolilo Římana Oddona Colonna,¹⁶⁷ který přijal jméno Martin V. podle světce, jehož památka se ten den slavila. Tímto krokem byla konečně překonána čtyřicetiletá krize křesťanské církve a její jednota se obnovila. Celá církev měla opět nejvyšší hlavu, kterou všichni uznávali a považovali ji za právoplatně zvolenou.¹⁶⁸

¹⁶⁶ GELMI, J., Papežové, s. 145–146.

¹⁶⁷ Oddone Colonna (1368–1431) pocházel ze staré římské rodiny Colonnů, studia absolvoval v Bologni. Na kostnickém koncilu byl zvolen papežem Martinem V., úřad zastával až do své smrti v roce 1431. Významně se zasloužil o obnovu města Říma.

¹⁶⁸ FRANZEN, A., Malé dějiny církve, s. 182.

5 PAPEŽSKÁ KURIE V AVIGNONU

Přesunutí papežského sídla z Říma do Avignonu přineslo celou řadu změn. Především se musela ustanovit nová správa s množstvím úředníků a reorganizovat celá papežská kancelář. Centrum celého křesťanstva se přesunulo na jih Francie, a i když město s celým okolím roku 1348 odkoupil Klement VI., bylo toto nové papežské teritorium obklopeno územím francouzského království. Papežové se od této doby nutně stávali nástrojem politiky zdejších panovníků, byť si někteří z nich snažili zachovat jistý odstup od francouzských zájmů.¹⁶⁹

Charakteristickým rysem papežské vlády během jejich exilu v Avignonu byla hlavně centralizace a finanční správa. Mezi léty 1309 až 1376 byli papežové neustále zmítáni starostmi o peníze, jelikož museli vynaložit velké finanční prostředky na přemístění a ustanovení celé kurie do jihofrancouzského Avignonu. Nutností se stalo usazení ve městě a výstavba paláce, která pohltila značné částky.¹⁷⁰

Mnohdy se také papežové domnívali, že se musí obklopit neslýchanou nádhernou a pompou, aby určitým způsobem kompenzovali prestiž Říma. Projevovalo se to jak při světských svátcích, tak při liturgických oslavách. Tuto štědrou politiku doplňovalo mecenášství a dobročinnost - na výzdobě papežských komnat pracovali ti nejznámější umělci z Itálie a Francie, proslulí literáti (jako například Petrarca) pobírali důchody.¹⁷¹

Avignonská kurie se proto pokusila zlepšit svůj finanční systém. Souviselo to i s tím, že hledala náhradu za neustálý pokles příjmů z církevního státu. Ve společnosti rostla nespokojenost v důsledku rozsahu a metod, jimiž papežství nacházelo stále nové prostředky a cesty k vybírání peněžních dávek a daní, aby si tak vypomohlo z finanční krize. Existovaly poplatky za dispenze, privilegia a milosti, dávky za propůjčení

¹⁶⁹ FRANZEN, A., Malé dějiny církve, s. 172.

¹⁷⁰ RAPP, F., Církev a náboženský život Západu na sklonku středověku, s. 19–21.

¹⁷¹ Tamtéž, s. 21.

beneficia od papeže (provize), anáty a spolia (odváděly se kurii z výnosu prvního roku a z pozůstalosti po duchovních). Všechny tyto peněžní částky se mnohdy bezohledně vymáhaly cenzurami a pohrůžkami klatbou – proto neustále rostlo rozhořčení proti těmto praktikám.¹⁷²

5.1 Fiskální soustava

Po celou dobu trvání avignonského exilu se papežové usilovně snažili vyřešit svůj velký problém – neustálý růst výdajů. Jedním z prvních kroků, jak navýšit finance v papežské pokladně, se stalo změnění dosud dobročinné peněžité podpory na povinný příspěvek. Papežové dali biskupům povolení nevykonávat osobně návštěvy svých diecézí, ale výměnou žádali odvedení celé výše částky, kterou by při této příležitosti vybrali.¹⁷³

Rovněž pokaždé, když Svatý otec stanovil tituláře v kterémkoli místě, musel tento duchovní zaplatit určitou dávku. Pokud se jednalo o velké obročí (biskupství nebo opatství), v tomto případě volil preláta papež spolu s kardinály zasedajícími v konzistoři, byla dávka vysoká. Menší obročí, která určoval papež bez shromáždění konzistoře, potvrzoval anát – jeho výše odpovídala ročnímu příjmu po odečtení všech nákladů. Další příjmy dokázala kurie získat tím, že si přisvojila movité i nemovité jmění kněží, kterým bylo propůjčeno obročí. Papežům také připadly všechny výnosy obročí po dobu jejich uprázdnění.¹⁷⁴

Po celou dobu papežského pobytu v Avignonu se finanční správa nesmírně zdokonalila. *Camera apostolica* stála na prvním místě jak co do vlivu, tak co do postavení. V čele kanceláře stál *camerarius*, což byl biskup či arcibiskup a obvykle se stal později kardinálem. Měl absolutní autoritu nad všemi náměstký a personálem, díky tomu hrál důležitou roli v papežské politice. Bezprostředním náměstkem *cameraria* byl pokladník a pod sebou měl tři pokladní úředníky. Společně s *camerariem* a

¹⁷² FRANZEN, A., Malé dějiny církve, s. 173–174.

¹⁷³ RAPP, F., Církev a náboženský život Západu na sklonku středověku, s. 22.

¹⁷⁴ Tamtéž, s. 22.

pokladníkem tvořili finanční kolegium, které se pravidelně zabývalo účetnictvím a mělo i soudní funkce.¹⁷⁵

Camera apostolica dokázala výkonně řešit nesmírně komplikované otázky příjmů papežského stolce. Menší odvody byly vybírány ve prospěch papežových služebníků a kardinálů, rovněž jednotlivé kanceláře vybíraly poplatky za vydávání určitých dokumentů. Další byly tzv. kompozice, částky vybírané jako pokání. Většinou se získávaly přes apoštolského penitenciáře, který (papežovým jménem a po konzultaci s ním) vydával rozhřešení nebo promíjel pokuty v případech exkomunikace. Rozmanitějšími zdroji příjmů se staly vizitace – od všech prelátů se vyžadovalo, aby vykonávali pravidelné cesty do Říma. Ti vzdálenější většinou vykonávali pouze verbální vizitace a platili za ně poplatek.¹⁷⁶

Hlavou apoštolské finanční komory byl komoří, který měl ke svým službám k dispozici početný personál – pokladnu měl na starosti pokladník, duchovní komory měly na starosti zanesení smluv do knih, pomáhali jim přitom písaři. Auditóři se pak zabývali spornými záležitostmi ve spolupráci s fiskálním provizorem. Vedoucí mincovny řídil úředníky a dělníky, kteří měli na starosti ražbu mincí. Velká různorodost papežských příjmů, z nichž některé byly značně nejisté, vyžadovala přítomnost papežských úředníků ve všech křesťanských provinciích – tito komisaři zde byli pověřeni výběrem daní a zasílání jejich výtěžků kurii v Avignonu.¹⁷⁷

V papežských státech a na dalších územích přímo spravovaných papežem působil vedle správce také pokladník. Zanedbatelné nebyly především papežské desátky, i když mnohem významnější byly anáty, a příjem z prvního roku obročí poskytnutého papežem. Odpustky v této době ještě nebyly tak vysokým zdrojem příjmů, pomalu ale nabývaly na významu především v čase jubilea. Vysoké sumy vybrané v provinciích

¹⁷⁵ HAY, D., *Evropa pozdního středověku*, s. 252.

¹⁷⁶ Tamtéž, s. 253–254.

¹⁷⁷ RAPP, F., *Církev a náboženský život Západu na sklonku středověku*, s. 24.

byly převáděny do Avignonu či do míst, kde právě papež potřeboval dostatek peněz – pomocí speciálně pověřených italských bankovních domů. Takové převody se již tehdy obvykle uskutečňovaly úvěrovými operacemi a značnou měrou přispěly k dalšímu rozvoji obchodní techniky.¹⁷⁸

I přes nesmírné zdokonalení finanční správy začala být postupně papežská vláda ve stále těžší situaci. Papežské sídlo v Avignonu bylo přechodné a dříve nebo později muselo dojít k návratu do Říma. Nicméně neustále rostly výdaje spojené s údržbou papežského paláce, rovněž plat kurialistů pohlcoval značnou část rozpočtu. Apoštolská komora navíc neváhala ukládat liknavým poplatníkům vysoké nápravné tresty, které vzbuzovaly všeobecný odpor veřejnosti, a neváhala vyhlásit množství exkomunikací významných církevních představitelů.¹⁷⁹

5.2 Administrativní aparát

Přestěhování celé papežské kurie do Avignonu přineslo rozvoj správního aparátu. Neustále rostoucí počet obchodních záležitostí kurie vyžadoval složitější správu. Mezi nejzatíženější pracoviště patřila papežská kancelář, jejíž úředníci museli vyřizovat značné množství korespondence.¹⁸⁰

Kancelář pracovala pod vedením vicekancléře, a to výhradně podle papežských instrukcí. Pod ním fungovalo sedm hlavních úřadů – podstatná část jejich činnosti reagovala na žádosti, které papeži předkládali impetranti. *„Impetrant, který žádal o papežský zákrok musel nejprve předložit odpovídající formou svou žádost papeži prostřednictvím některého kardinála nebo jiného hodnostáře, který byl s pontifikem v každodenním osobním kontaktu. Výsledný dokument byl charakterizován buď jako běžný (litterae communae), nebo jako výjimečný, v kterémžto případě musel být předtím, než byl definitivně*

¹⁷⁸ HAY, D., Evropa pozdního středověku, s. 254.

¹⁷⁹ RAPP, F., Církev a náboženský život Západu na sklonku středověku, s. 25.

¹⁸⁰ RENOARD, Y., The Avignon Papacy, s. 96.

vydán, přečten papeži (*litterae legendae*). Taková žádost, označená papežovým souhlasem, putovala nejprve do kanceláře pro žádosti, poté (ve všech případech, kdy se jednalo o jmenování do vyšší funkce) do kanceláře pro šetření, kde se podrobně zkoumala kvalifikace impetranta. V ‚koncepční kanceláři‘ se připravil výtah neboli koncept (*minuta*) finálního dokumentu a poté se přesunul do prepisovací kanceláře (*grossa*), aby byl přepsán načisto v plném znění. Pak ho korekční kancelář pečlivě přezkoumala a v tomto stadiu tak zvané *litterae legendae* byl předložen ke konečnému papežskému schválení. V pečetní kanceláři obdržel list olovenou bullu a nakonec, pokud si to žadatel přál, mohl být dokument zapsán v registru.¹⁸¹

Dalším důležitým odvětvím byla soudní správa. Vysoká úroveň papežské justice a zejména časté pře vyvolané nepopulárními papežskými kroky přinášely kurii značné množství právních problémů. Papež, zasedající s kardinály v konzistoři, představoval nejvyšší odvolací soud. Běžné také bylo, že odvolání k papeži byla jím samým svěřena některému z kardinálů, který obvykle případ vyslechl prostřednictvím auditora.¹⁸² Sbor těchto auditorů se zpravidla rekrutoval z řad renomovaných právníků. Tito vyšší úředníci, kterým dále pomáhali notáři a písaři, zaujímali při rozpravách místo na lavici ve tvaru kruhu – což zřejmě dalo soudu název Rota.¹⁸³

Významné místo v kuriální správě tvořili kardinálové, kteří společně působili jako kolegium a při zasedání v radě s papežem vytvářeli konzistoř. Po papežově úmrtí se scházeli na konkláve, aby co nejrychleji zvolili jeho nástupce. Jednou z nejdůležitějších činností kardinálů se stalo zasedání v konzistoři. Rovněž důležité právní kroky byly velmi často svěřovány jednomu z kardinálů. Stejně tak pro významné diplomatické poslání papež často jmenoval legáty z kolegia a některé z nejvýznamnějších funkcí (*camerarius* a zpovědník) byly často obsazovány právě kardinály. Díky svým častým kontaktům s papežem

¹⁸¹ HAY, D., *Evropa pozdního středověku*, s. 252–253.

¹⁸² Tamtéž, s. 253.

¹⁸³ RAPP, F., *Církev a náboženský život Západu na sklonku středověku*, s. 24.

představovali kardinálové jednu z možností, kudy mohla projít řada žádostí. Kardinálské kolegium jako takové mělo hlavně finanční význam. Od roku 1289 měli kardinálové podíl na běžných službách a vizitacích, také dostávali polovinu feudálního příjmu z církevního majetku.¹⁸⁴

Papežský správní aparát byl jistě na svoji dobu poměrně pokrokový, nicméně se mu nevyhnulo několik problémů. Velké nároky si kladli především úředníci kurie, jejichž plat zabíral podstatnou část papežského rozpočtu. I přes vysoký počet zaměstnanců a jejich pomocníků docházelo velmi často k protahování soudních řízení, zároveň papežské kanceláře byly zahlceny přívalem žádostí, a tím nemohly zajistit jejich naprosto seriózní prošetření. Rychlou odpověď obdrželi především ti, jejichž žádost podpořili vysoce postavení velmoži, knížata, nebo prosby mocných korporací, například univerzit. Ostatní žadatelé, kteří za sebou neměli mocné přímluvce, stáli před kurií osamoceni a bez zastání. Všeobecná centralizace sice posílila materiální prostředky papežství, zároveň ale v mnoha poddaných vyvolávala hořkost, jež se pomalu hromadila a nabývala na intenzitě.¹⁸⁵

¹⁸⁴ HAY, D., *Evropa pozdního středověku*, s. 255.

¹⁸⁵ RAPP, F., *Církev a náboženský život Západu na sklonku středověku*, s. 25.

6 ZÁVĚR

Tato bakalářská práce pojednává o avignonském zajetí papežů, významném období v rámci evropských středověkých dějin. Samotné avignonské zajetí lze vymezit roky 1305–1378, ale již ke konci tohoto období proběhly pokusy o návrat z jihofrancouzského města zpět do Říma.

V samotném průběhu 13. století papežství zaznamenalo vrchol své moci, především v souboji s císaři Svaté říše římské o ovládnutí Itálie. Avšak následující 14. století přineslo celé církevní instituci značné problémy. Zejména se jednalo o oslabení moci vlivem tlaku silného francouzského panovníka Filipa IV. Sličného. Ještě jednou se celé papežství v osobě Bonifáce VIII. pokusilo o prosazení svého vedoucího postavení, ale tvrdě narazilo na autoritu francouzského krále.

Spor mezi těmito silnými osobnostmi se vyostřil ke konci 13. století, když panovník vypsál zvláštní daň na úhradu válečných nákladů, kterou mělo rovněž platit francouzské duchovenstvo. To si stěžovalo u papeže, protože dosud bylo z daňové povinnosti vyňato. Bonifác potvrdil vynětí duchovenstva z této povinnosti, Filip IV. zakázal svým poddaným zaplatit sebemenší příspěvek. Rozpory se později podařilo urovnat, papež musel svoji pozornost soustředit na své další zájmy.

Závažnější byl druhý spor ohledně odsouzení papežského nuncia ve Francii. Papež proti tomuto kroku důrazně protestoval a žádal biskupovo propuštění. Francouzský panovník si nemohl dovolit ustoupit, proto se mezi oběma stranami rozhořel nevybíravý diplomatický boj. Situace se dále vyhrotila v druhé polovině roku 1303, kdy francouzský strážce královské pečeti a důvěrník krále Filipa IV. Nogaret napadl se svými spojenci papeže Bonifáce VIII. v jeho paláci v Anagni. Po tomto útoku papež brzy zemřel.

Jeho nástupce Benedikt XI. se snažil o zklidnění situace, ale francouzskému králi neposkytoval velké ústupky. Začal chystat proces

s útočníky v Anagni, ale během příprav náhle zemřel. Svolané konkláve dlouho rokovalo, projevovaly se hluboké rozpory mezi francouzskými a italskými kardinály. Nakonec byl papežem zvolen arcibiskup z Bordeaux, Bertrand de Got, který posléze přijal jméno Klement V. Po svém uvedení do úřadu se rozhodl zůstat ve Francii a usadit se v jihofrancouzském Avignonu, kde byl pod silným vlivem francouzského krále.

Klement V. se nejprve snažil sílícímu tlaku francouzského panovníka odolávat, ale později se přece jen podvolil. Zahájil proces proti papeži Bonifáci VIII., ale mnohem důležitějším se stal následující proces, s řádem templářů. Tento řád vzniklý za dob křížových válek se po skončení tažení trvale usadil v Evropě a věnoval se mimo jiné i bankovním službám. Jejich rozsáhlý majetek by dobře posloužil francouzské státní pokladně, proto se Filip IV. odhodlal k jejich obvinění z řady zločinů. Papež se snažil celý řád svoji autoritou zachránit, ale nakonec ho bulou z roku 1312 definitivně rozpustil. Majetek připadl dílem johanitům, dílem francouzskému panovníkovi Filipu IV. Sličnému.

Po smrti Klementa V. se volba jeho nástupce protáhla až na dva roky, teprve roku 1316 byl zvolen Jan XXII., biskup z Avignonu, kde se rovněž usídlil. Jeho dlouhý pontifikát se vyznačoval dobrou organizací celé kurie, zejména v oblasti finanční správy. Volbou nových francouzských kardinálů rovněž posílil jejich vliv v kolegiu. Papežství se navíc muselo potýkat s císařem Ludvíkem IV. Bavorem, kterému vadil rostoucí vliv francouzského panovníka na papežskou moc.

Konflikt s Ludvíkem Bavorem pokračoval i za Janova nástupce Benedikta XII., který proslul především novou přestavbou papežského paláce. Definitivně vyřešil spory s císařstvím až Klement VI., který podpořil oproti Ludvíkovi Karla Lucemburského, v mládí totiž působil jako jeho vychovatel. Tento dlouhodobý konflikt s císařskou mocí opět přinesl papežství oslabení jeho pozice, neboť císař Karel IV. začal postupně císařskou moc na úkor té papežské výrazně posilovat.

Další papežové Inocenc VI., Urban V. a Řehoř XI. nadále setrvali na jihu Francie a pokračovali ve velebení své rezidence. Proběhly i první pokusy o návrat zpět do Říma, už Urban V. v roce 1367 dorazil do města, ale již roku 1370 ho neutěšené poměry donutily k návratu do Francie. Jeho nástupce Řehoř XI. se teprve roku 1377 dostavil do Věčného města, které ho nadšeně přivítalo. Tento poslední avignonský papež a rovněž poslední papež původem z Francie zemřel již o rok později. Pro celou církev nastalo další těžké období, tzv. západní schizma.

Po smrti Řehoře XI. požadoval římský lid italského papeže a kardinálové pod nátlakem zvolil Urbana VI. Francouzští kardinálové byli ale s touto volbou nespokojeni, prohlásili ji za neplatnou, a zvolil nového papeže Klementa VII., který si jako své sídlo zvolil Avignon. Církev nyní měla dva papeže, z nichž každý navzájem exkomunikoval svého protivníka i jeho příznivce. Brzy se v klatbě ocitlo takřka celé křesťanstvo.

Následujících 40 let se církev ocitla v těžkém období, náhle měla dvě centra – Řím a Avignon. Oba papežové si zřídili své vlastní dvory, jmenovali své kardinály, vybírali poplatky. Ani smrt obou papežů nic nevyřešila, protože byli ihned zvoleni jejich nástupci. Nastalou situaci se pokusilo vyřešit kolegium kardinálů na sněmu v Pise roku 1409, ale jejich řešení zvolit jediného papeže nakonec vyústilo ve vznik trojpapežství. Schizma bylo definitivně ukončeno až na kostnickém koncilu (1414–1418), kde i s přispěním Zikmunda Lucemburského došlo k legitimní volbě papeže Martina V.

Pokud mám zhodnotit celé období, tak doba avignonského papežství nesmírně poškodila autoritu celé církve. Papežství začalo být vnímáno jako politický nástroj francouzského panovníka a klesala jeho důvěryhodnost v očích křesťanského světa. Úctu si papežové nezískali ani nevybíravými prostředky, kterými si zajišťovali odvod poplatků na svůj vysoký životní styl v Avignonu. Množství financí odčerpávalo neustálé zvelebování papežského sídla, stejně jako udržování velkého počtu kuriálních úředníků. S postupem času se dokázal avignonský správní

system povznést téměř k dokonalosti, ale tento vývoj nevydržel delší dobu, objevovaly se stále větší problémy.

Pokud se jedná o pozitivní stránku pobytu papežů v jihofrancouzském Avignonu, ta se týká hlavně jejich zájmu o vědu a umění. Došlo k nebývalému stavebnímu rozmachu v celém okolí, podporováni byli známí umělci a literáti.

7 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

BARBER, Malcolm: Noví rytíři. Praha, Argo, 2006.

BARBER, Malcolm: Proces s templáři. Praha, Argo, 2008.

BORDONOVE, Georges: Filip IV. Sličný: Železný král. Praha, Brána, 2007.

ČECHURA, Jaroslav: České země v letech 1310–1378: Lucemburkové na českém trůně I. Praha, Libri, 1999.

ČORNEJ, Petr a kol.: Dějiny zemí Koruny české I. Praha, Paseka, 1992.

DENTON, J. H.: Pope Clement V's Early Career as a Royal Clerk. In: *The English Historical Review*, Vol. 83, No. 327 (1968), pp. 303–314.

DRŠKA, Václav, PICKOVÁ, Dana: Dějiny středověké Evropy, Praha, Nakladatelství Aleš Skřivan ml., 2004.

DUBY, Georges: Dějiny Francie od počátků po současnost. Praha, Karolinum, 2003.

FRANZEN, August: Malé dějiny církve. Kostelní Vydří, Karmelitánské nakladatelství, 2006.

GELMI, Josef: Papežové: Od svatého Petra po Jana Pavla II. Praha, Mladá fronta, 1994.

HALAS, František X.: Papežský stát – idea a historie. In: *Historický obzor* 3, 1992, 7/8, s. 202–209.

HAY, Denys: Evropa pozdního středověku 1300–1500. Praha, Vyšehrad, 2010.

KUBÍNOVÁ, Kateřina: Tři dny ve svatém městě: Císařská korunovace Karla IV. v Římě roku 1355. In: *Dějiny a současnost* 1, 2005, s. 30–33.

MALATĚÁK, Demeter: Černý pátek uctíváčů model: Proces s členy templářského řádu a jeho zánik. In: Dějiny a současnost 1, 2007, s. 37–39.

MCGEE MORGANSTERN, Anne: Art and Ceremony in Papal Avignon: A prescription for the Tomb of Clement VI. In: Gesta, Vol. 40, No. 1 (2001), pp. 61–77.

MUNDY, John Hine: Evropa vrcholného středověku 1150–1300. Praha, Vyšehrad, 2008.

MÜLLER, Helmut a kol.: Dějiny Německa. Praha, Lidové noviny, 2004.

PÁNEK, Jaroslav, TŮMA, Oldřich a kol.: Dějiny českých zemí. Praha, Karolinum, 2008.

PIJOÁN, José: Dějiny umění 4. Praha, Knižní klub, 1999.

RAPP, Francis: Církev a náboženský život Západu na sklonku středověku. Brno 1996.

RENDINA, Claudio: Příběhy papežů: Dějiny a tajemství. Praha, VOLVOX GLOBATOR, 2005.

RENOUARD, Yves: The Avignon papacy: 1305–1403. Hamden, 1970.

SOUKUP, Pavel: Mezi klášteřem a válkou? Křížové výpravy a vznik rytířských řádů. In: Dějiny a současnost 1, 2007, s. 30–33.

THIBAUT, Paul R.: Pope Gregory XI: The Failure of tradition. In: Speculum, Vol. 63, No. 3 (1988), pp. 724–726.

TOMAN, Rolf (ed.): Gotika: architektura – plastika – malířství. Praha, Slovart, 2000.

8 RESUMÉ

This Bachelor thesis is focused on the development of the Avignon Papacy, which is the important part of the medieval church history. The main aim was the description of the historical circumstances of this capture as well as the personality of single popes and the life of Curia Romana.

This thesis also includes the explanation of main causes and reasons, which led to the establishment of the Great Schism. This thesis is also concentrated on the rule of French king Philip IV the Fair and his competition with papacy for bigger power influence, which finally resulted in trial and liquidation of the Templar order. With increasing influence of French king on popes in Avignon the attention was also concentrated on the parallel competition for papacy with German empire firstly during the reign of the emperor Louis IV the Bavarian.